

63.5(4Укр)

В54

Софрон
Витвицький

Історичний
нарис про
гуцулів

"Світ" Ч.9.

*Коломийський музей народного мистецтва
Гуцульщини і Покуття імені Йосафата Кобринського*

Софрон ВИТВИЦЬКИЙ

**ІСТОРИЧНИЙ НАРИС
ПРО ГУЦУЛІВ**

Переклад, передмова і примітки

Миколи ВАСИЛЬЧУКА

НБ ПНУС

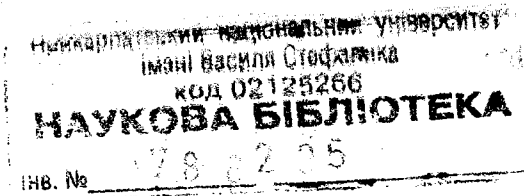
788295

Видавництво "Світ"

Хто такі гуцули, звідки вони походять, де мешкають, у що вірять?.. На ці та низку інших запитань спробував дати відповідь Софрон Витвицький (1819-1879) — український письменник, драматург, етнограф і політичний діяч у своїй праці "Про гуцулів", яка побачила світ ще 1863 року і є, фактично, першою книгою про цей край. Своєрідна "гуцульська енциклопедія" виходить в українському перекладі вперше. Одночасно повертається до скарбниці нашої культури й ім'я її автора, незаслужено забутого головним чином через нетрадиційність політичних поглядів.

Рецензент Любомир КРЕЧКОВСЬКИЙ

*Переклад за виданням: Witwicki Sofron.
Rys historyczny o Hucufach... Lwow, 1863.*

© Микола Васильчук. Переклад, передмова, примітки, 1993

Кажуть, що у літературі є віковий ліс, а є низкорослий підлісок. Тому й порівнюють кого з могутніми дубами, а кого з хащами. Правда, і без тих, і без тих не обійтися, бо одні відтіняють інших. Софрон Витвицький, український поет і драматург, на ниві літератури лишився для нас лише підліском. Але знаємо й іншого Витвицького — етнографа-краєзнавця. Тут доля для нього була прихильнішою, аніж на терені літератури. Праця Софрона Витвицького у царині етнографії не втратила свого значення і тепер, тобто через сотню з гаком років. Тому і повертаємося до неї у час національного пробудження.

Майбутній письменник і етнограф з'явився на світ 1819 року. То був період, коли у житті громадянства Галичини провідне місце займало духівництво. Центрами церковного життя були відновлені 1808 року Львівська митрополія і Перемиський єпископат. Рівень освіченості священників зростав за рахунок Львівської та Віденської семінарії, "Руської колегії" та богословського факультету Львівського університету. Тому й не дивно, що здібний хлопець обрав саме кар'єру священника. Надмірна полонізація з одного боку і спротив польським спробам перетягти греко-католиків на латинство — з другого, - все це вплинуло на світогляд молодого Витвицького. До речі, шукання компромісів на межі двох таборів постійно переслідуватиме Софрона Витвицького впродовж усього життя і завдаватиме йому чимало неприємностей.

На громадсько-політичну арену у третьому-четвертому десятиліттях 19 століття починає виходити нова генерація людей. Багато молоді ставало членами польських революційних організацій, які прагнули створення польської держави. Однак ці люди, українці, невдовзі доходили до розуміння вартісності свого власного народу, потреби його вивчення і поцінування. Не став тут винятком і молодий священник, який з дружиною приїхав на свою парафію у далеке гірське село Кирлібаба, що на території теперішнього Сучавського повіту Республіки Румунія. Мешкаючи у селі і виконуючи обов'язки духівника, Витвицький отримав добру можливість вивчити життя і побут своїх парафіян.

Тоді був час суцільного захоплення етнографією і фольклористикою в Європі, але Гуцульщина залишалася "террою інкогніто", хоч ще 1794 року про неї писав професор Львівського університету Б.Гаке. У 1830-50-х роках працями словака П.Шафарика, а також українців І.Ва-

гилевича та Я. Головацького започатковується наукове вивчення Гуцульщини. Одним із фундаторів науки про гуцулів, їх побут і звичай можемо вважати й Софрона Витвицького. На те маємо вагомі підстави. Так у числах 54-55 львівського часопису "Зоря Галицкая" — першої української газети в Галичині — Софрон Витвицький опублікував статтю "Статистическо-историческое обозрение гуцулов в Коломыйском округе со характеристикою их". Це було уже після скасування панщини — у 1852 році. Власне, головні події, пов'язані з "весною народів", Софрон Витвицький пережив у своїй парафії, як він сам казав, "у глибокій Буковині". Та заклик з маніфесту Головної Руської Ради у Львові стосувався й його: "Пробудився вже і наш руський лев і красуням ворожить майбутність. Вставайте ж, браття, вставайте з довгого сну вашого, бо вже час. Встаньте, але не до звади і незгоди, але двигнімося разом, щоб піднести народність нашу і забезпечити дані нам свободи!" (1). Тому окрім виконання душпастирських обов'язків та допомоги дружині у догляді за сином (хлопчик народився 1848 року і отримав ім'я Володимир), Софрон Витвицький продовжує свої літературні спроби, а також наукову працю з етнографії. Згадана публікація у "Зорі Галицкой" є наслідком кількарічної копіткої праці.

1854 року Софроні Витвицькому випала можливість з віддаленої парафії, яка загубилася над Бистрицею коло Сучави у Південній Буковині, переселитися ближче до центру Галичини. У Жаб'ю, теперішній Верховині, саме звільнилося місце пароха. Тут Витвицький замінив священика Блонського, також не байдужого до Гуцульщини та її історії.

На новому місці Витвицький не перестає цікавитися життям і побутом гуцулів, а тому й здобуває серед них добру славу. Бере участь і в конкретних справах щодо захисту їхніх інтересів, як то було, наприклад, з клопотанням до крайового Сейму про звільнення горян від тяжких громадських робіт, скасування певних видів податків і таке інше. Тому й не дивно, що на перших виборах до Галицького крайового Сейму він став послом від зміни. Сам Витвицький про це пише так: "Вибори не були звичайними, бо крім мене на це місце був ще один греко-католицький священик, висунутий руським комітетом. А я ж для декого був сіллю в оці... Вони відчували, що тоді Сейм стане схожим до великодної сповіді, отож і чинили проти мене опір, який, однак, не дав очікуваних наслідків, бо гуцули на жодні намови не піддалися" (2).

Власне, політична кар'єра Витвицького не була вдалою. Тут згубно вплинуло оте шукання компромісів, служіння двом таборам. "Я далекий від братніх сварок, — писав Витвицький, — а тому волів знести особисті образи і не обтяжувати на старості свого сумління, бо ж

роблю все згідно зі своїми переконаннями. Тому покійно просив ц.к. Намісництво, аби увільнило мене від виконання обов'язків посла гмінного. Запитаєте чому? Та тому, що до обрання мене послом я був місцевим ксьондзом, отож і ціную звання священика вище, аніж становище посла" (3).

Та це було дещо пізніше. А 1859-60-і роки були для Витвицького часом літературної праці. Так 1859 роком датовано його вірш "Песнь воина, идущего на брань", опублікований у літературному та історико-етнографічному альманасі "Зоря Галицкая яко Альбум на год 1860". Це видання спричинило у літературі до різкого розмежування "народовців" і "москвофілів". В альманасі вміщено й інші вірші Софрона Витвицького — "Думка сироти". 1861 року вірші Витвицького з'являються на сторінках львівської москвофільської газети "Слово".

1862 року польською транскрипцією було видруковано драму "Братня незгода", а наступного, 1863 року — "Милість і згода". До речі, у 15 числі літературно-громадського журналу "Вечерниці", який стояв на "народовських" позиціях, останню з цих п'єс піддано нищівній критиці.

1863 року також побачила світ мелодрама Софрона Витвицького "Два голуби воду пили, а два колотили", в якій використано українські народні пісні, а також вірші українського та польського поета Тимка Падури. Цю п'єсу під назвою "Галька Подолянка" 1864 року поставила на сцені мандрівна польська театральна трупа, очолювана Костянтином Лобойком. Трупа виступала й з українськими виставами. У статті "Руський театр у Галичині" Іван Франко згодом писав: "Вандруюча театральна трупа польська п. Лобойка в Станіславові, спекулюючи на ентузіазм русинів, і собі ж дала пару руських представлень, виводячи на сцену нужденні фабрикати Софрона Витвицького вроді "Два голуби воду пили, а два колотили" або "Милість і згода". Хоч і як мало міг вдоволити станіславських русинів зміст тих штук, то все же таки руська пісня, руські танці, руські костюми — все те тягло людей, приймалося з оплесками" (4).

30 жовтня 1862 року Софрон Витвицький завершив головну працю свого життя — книгу "Rys historyczny o Nisycach...". А друком вона вийшла у Львові в друкарні М. Поремби 1863 року. На 134 сторінках видання умістилося 10 розділів, присвячених історії, географії, етнографії Гуцульщини. У додатку до книги містяться два вірші Витвицького, писані не польською мовою, а українською, але в латинській транскрипції. Це — "Пісня про Довбуша" і "Озеро на Чорногорі". Остання з них є своєрідним резюме усієї книги. Як зазначено у передмові, книгу видано з благодійною метою. Кошти від неї мали піти на

користь закладу глухонімих у Львові. Детальніше про цю працю, тобто оригінал, за яким і здійснено наш переклад, — читайте нижче.

Софрон Витвицький у середині та наприкінці 1860-х років продовжує займатися літературною працею та дослідженнями Гуцульщини. Його вірші не втрачають сентиментально-моралізаторських мотивів, ідеї угодовства з польською шляхтою. Зате новими матеріалами повнять статті про Гуцульщину. Дослідник не перестає виступати у пресі. Так у першому випуску "Pamiętnika Tow. tatrzańskiego" за 1876 рік опубліковано його статтю "Нисичу". У другому числі журналу "Правда" за 1868 рік уміщено його статтю "Який, крім інших, обхід весільний у княгинь гуцульських", а через рік, у 7 і 8 числах цього ж видання він друкує дослідження "Дещо з традиції гуцульської".

З роками Софрон Витвицький серед сучасників, які займаються вивченням Гуцульщини, стає помітною фігурою. 1873 року Юрій Федькович звернувся до свого давнього приятеля Теодора Марківа, на той час голови суду в Бучачі, аби той роздобув йому якісь книжки про гуцулів. Федькович саме складав програму їх етнографічного опису. Теодор Марків попросив допомоги у відомого на той час ученого Ізидора Шараневича. Той "...щодо гуцулів сказав, що немає нічого, о них писав тільки "Витвицький", а где нешто "Поль"...". "І так отримавши дперва днесь от него книжку, посилаю Тобі..." (5), — продовжував у цьому ж листі до Федьковича Теодор Марків.

Так спочатку через книжку, а згодом і особисто Юрій Федькович зазнайомився із Софроном Витвицьким. Він навіть бував у нього в гостях у Жаб'ю. Зокрема, сюди Федькович приїздив із Михайлом Драгомановим, який влітку 1875 року після відмови в роботі у "Киевском телеграфі" приїхав до Галичини в пошуках нової трибуни. Після відвідин Львова, Станіслава, Чернівців він прагнув потрапити в Закарпаття чи, як тоді казали, Угорську Русь. Свою подорож письменник і вчений детально опи-ав у "Австро-руських споминах (1867-1877)". Перше враження від зустрічі з етнографом у Драгоманова було таке: "Федькович після всяких розмов порадив мені їхати в Жаб'є і там скластись на попа Витвицького". Витвицький стрів нас гостинно, але якось торопливо. Довго він перебирав, які б можна дороги взяти, щоб перекинутись через Карпати на угорський бік". А коли були влагоджені всі проблеми з жидами, тобто знайдено провідника з конем, то Софрон Витвицький дав "на дорогу зостатки печеної курки, котрою вгощав нас, пляшечку рому, від котрого я відрікався і про котрий він мені казав: "Там наверху побачите, чи треба його, чи ні". Витвицький дав ще записочку до ватага пастухів, що були на полонині в тім місці, де ми мусили ночувати" (6).

У цьому нічого дивного немає, бо Витвицький не раз пускався в мандри горами і добре знав життя пастухів на полонинах, людей. Коло ватри він пересидів не одну ніч, слухаючи оповіді старих гуцулів. Певно, тому й видаються нам такими романтичними сторінки книги, де йдеться про "скали далекі" та "море зимне". Він кілька разів відвідував Кімполунг, Буркут, Шешори, Микуличин... Не був байдужим і до гуцульського мистецтва. У фондах Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини є речі, зібрані як самим Софроном Витвицьким, так і його сином. Колекція, яку передав музеєві син Витвицького перед своєю смертю (розстріляний німцями в роки другої світової війни), налічує близько 50 експонатів.

Життя шістдесятирічного Софрона Витвицького обірвалося 1879 року. Поховали його у Жаб'ю, на львівському цвинтарі — у некоронованій столиці оспіваній ним Гуцульщини.

* * *

Як говорилося вгорі, книга Софрона Витвицького "Rys historyczny o hucytach" побачила світ 1863 року. Наклад її був невеликим, відомо лише кілька примірників цього видання, котрі дійшли до нинішнього часу. Сучасний читач у цій книзі не все сприймає без застережень, бо писана вона учас, коли вивчення Гуцульщини було ще на досить низькому рівні. Отож книга має для нас не стільки дослідницьке, як фактографічне значення. Тобто Витвицький зібрав з уст народу чимало цікавих матеріалів, але через ті чи інші обставини тодішнього рівня науки часто допускався не цілком правильних висновків, узагальнень. Та незважаючи на це, книга читається з інтересом.

Спробу навести різні існуючі на той час теорії про походження гуцулів як народу, а також про етимологію слова "гуцул" Витвицький викладає у першому розділі книги. Одним із варіантів (але ні в якому разі не остаточним висновком, як про це говорить в дослідженні "Гуцульщина") Витвицький називає походження назви "гуцул" від імені моравського князя Гецила, який жив у IX столітті.

Як інший варіант походження так і не розгаданого ученими досі слова "гуцул" Витвицький називає слово герули, від котрого після ряду перетворень мало утворитися слово гуцул. І знову таки він лише наводить поширену тоді теорію, додаючи при цьому і свої спостереження за вдачею, вбранням, звичаями гуцулів. До речі, Витвицький тут висловлює і свої критичні зауваги стосовно того чи іншого на його думку безпідставного твердження. Зокрема, щодо спроб вивести

походження гуцулів від опришків-розбійників (це у плані їхньої етнічної приналежності), а також виведення слова гуцул від "гуц" (сильний) і штучно утвореного закінчення "ул" (точка зору Івана Вагилевича).

Не обминуло Витвицького поширене на той час захоплення так званою норманською чи скандинавською теорією. Коли суперечки велися здебільшого навколо київських князів, то Витвицький перекидає місток аж на Гуцульщину, при цьому наводячи не раз бачений ним епізод із "зимним та студеним морем" і "високими і далекими скалами". Можемо з впевненістю сказати, що Витвицький був саме прихильником цієї теорії походження гуцулів. Якою романтикою і невідкупною щирістю віє від отієї молитви, зверненої у далечинь до втраченої колись батьківщини. Але все це побудовано лише на здогадах і емоціях. Безсумнівно, цікавим і цілком достовірним з історичного погляду є й інший епізод, пов'язаний з волинськими переселенцями. Хоч ні в якому разі не можна його беззастережно переносити на всю Гуцульщину, а лише на конкретний локальний регіон, тобто як поодинокий факт.

Значно достовірнішими і переконливішими є відомості, викладені автором у розділі другого книги. Тут ідеться про розселення гуцулів, указано більш-менш точні кордони, наведено статистичні відомості. Правда, у нашому перекладі деякі з цих статистичних даних опускаємо, у кожному конкретному випадку зазначаючи в примітках скорочення. Так, наприклад, не подано таблиць висоти гір, в обрахунок на віденські стопи, а також таблиць геологічної будови цих гір, рівнів перепаду гуцульських рік на різних ділянках їхньої течії. Відомості ці більше стосуються гідрографії чи геології.

Повертаючись до розселення гуцулів, автор досить таки детально вказує кількість та назви населених пунктів, котрі заселені гуцулами. Правда, з часу написання книги сталися певні зміни, тож перекладач уточнив сучасні назви цих населених пунктів, їх зазначено в примітках.

Витвицький виступає і як етнограф, детально описуючи житло гуцулів, а також типи їхніх церков. Торкається дослідник і побуту гуцулів, їхнього способу господарювання, наводить конкретні факти, пов'язані із землею, її орендою чи закладанням. До речі, згодом цією працею зацікавився Іван Франко, який при тому не забував згідливо називати Витвицького "попом из Жабья". Так у 1882 році він писав до І.М.Белея: "У. Дещо про гуцулів — здалась би Witwick'ogo книжка о Ниситаш, — є у нас в бібліотеці, — передай" (7).

Торкається у книзі Софрон Витвицький теми корисних копалин і пов'язаним з їх розробкою розвитком промисловості у краї. Відомості ці також мають важливе довідкове значення для дослідників. Хоча тут теж немає чіткого розмежування між геологією й етнографією.

Не обминає етнограф і теми релігійності гуцулів, а також їхніх вірувань. Підзаголовок четвертого розділу праці так і називається: "Про нинішнє віросповідання гуцулів, а також про те, у що вони вірили колись". Автор старається розібратися в тому, звідки і коли гуцули перейняли християнство, у що вірили до того часу. Правда, йому дещо заважають знання античної міфології й обрядів правильно розібратися у баченому, бо все приписує тому, що гуцули їх перейняли у римлян. До речі, будучи сином свого часу і сучасних йому традицій, як на нинішній погляд, Витвицький у книзі зловживає цитатами з латини. При перекладі окремі з них, котрі не несуть смислового навантаження, а лише дублюють попередній вислів, скорочено. Проте, часто автора можна виправдати за вживання латинізмів чи слів німецьких, бо книга писалася мовою польською, отож, аби краще передати польському читачеві значення того чи іншого гуцульського слова, автор у дужках подавав іншомовні відповідники.

Упродовж усієї праці простежується власний погляд Витвицького на гуцулів. Особливо його вразили такі риси їхнього характеру, як незалежність і гордовитість. Це з одного боку, а з другого — Витвицький як священик цікавиться моральними засадами, на яких стоять гуцули. Тому він цим питанням присвячує окремий розділ книги — "Про моральність гуцулів і їхній характер". Вирішення наболілих проблем, зокрема засилля над цим народом з боку лихварів і писарів, автор бачить у поширенні шкільництва, підвищенні рівня освіченості народу.

Характеру гуцулів, їхньої вдачі, а також їхніх антропологічних особливостей торкається дослідник у наступному розділі книги. Наводяться тут і статистичні відомості про тривалість їхнього життя та смертність. Знаходимо відомості про лікарські рослини Карпат, котрі вживають у народі від різних недуг.

Опис сучасного авторові гуцульського вбрання приваблює перш за все своєю деталізацією, а також тим, що зроблено його за три-п'ять десятиліть перед тим, як за цю справу взялися Шухевич та інші дослідники.

Одним із перших Софрон Витвицький виступив і як збирач гуцульської лексики. У праці знаходимо чимало висловів, переданих польською транскрипцією. Та, безумовно, для мовознавців цінним є розділ книги "Про мову гуцулів, деякі їхні оригінальні вислови, збережені донині".

Власне, це перша праця, у якій слідом за Іваном Вагилевичем автор звертається до гуцульського діалекту, подає словник, у котрому витлумачено понад тридцять діалектних слів. Правда, Витвицький часто тлумачить їх не науково. "Автор децю захоплюється етимологізуванням, хоч відповідної підготовки йому явно бракує..." — зазначається у праці "Гуцульщина. Лінгвістичні етюди" (8). Вислів цей стосується словника гуцульського діалекту, але прикладів надмірного захоплення Витвицького тлумаченням слів без наукового аналізу, тобто так званою народною етимологією, можна знайти доволі не лише в цьому розділі книги.

Мети, що поставив перед собою автор книги, тобто всеохопність, він таки зумів досягти. Праця увібрала в себе і відомості про гуцульські звичаї, святкові обряди, а також вірування, що автор поділяє на "шкідливі і нешкідливі забобони". Тут знаходимо описи проводів пастухів на полонини, великодніх свят, Рахманського Великодня, колядників, а також Йордані та весілля. Автор бачив плін життя як суцільне неперервне явище, у якому після радості часто настає смуток, тому і завершує свою оповідь картиною гуцульського похорону.

Загалом же, Софрон Витвицький бачить гуцулів гілкою якогось воївничого народу, а як доказ цьому наводить чимало своїх висновків, котрі будуються на спостереженнях над вдачею гуцулів, їхнім вбранням, манерою триматися, охотою до бою, чудовому володінні зброєю та доброму виконанні військової повинності.

Не в усьому можна погодитися з тим, як описує автор погляди гуцулів на політику колонізації та вірнопідданства цісареві. Та, попри це, не треба забувати, що Витвицький був сином свого часу, мав свої, може, й не в усьому передові погляди, за що йому добряче перепало за життя. Але будьмо справедливими і не біймося цього, йому вдалося створити першу енциклопедичну працю про Гуцульщину, що відкрила Європі цей народ у всіх вимірах — з погляду географічного та історичного, релігійного та краєзнавчого... Саме цим і заслуговує його праця на увагу через сотню з гаком років.

Розділ I

Історична наука і перекази про походження гуцулів; децю про русинів і поляків

Аби виявити джерела походження гуцулів, не шкодував власних старань. Маючи скромні можливості, трудився, щоб з мороку сірої непам'яті видобути з переказів і книг вірогідні відомості про цей народ. І нехай не осудять мене ті, хто освіченіший у цій справі і може внести у неї більше за мене, маючи під рукою книгозбірні, а не часто лише самі перекази. Тому й не збираюся нікому нав'язувати своїх поглядів на гуцулів — смаглявих і сміливих поставою, що ще й дотепер зберегли убрання виключно бойове, переважно червоно-амарантового кольору (1), а з вигляду свого нагадують давню руську шляхту.

Огляд різних думок про походження гуцулів викладено у чотирьох історичних главах:

а.

Найправдоподібніше назву "гуцул" виводити з імені Гецило. Князь Гецило (2) був сином Провини, братом князя удільного Ростислава, володаря Моравії, держава якого року 864 розширилась у Північній, як і Південній Моравії, зайнявши сучасні Чехію, Моравію, Сілезію, Словенію на Уграх, Корінф або Ілірію Боснію, а також Сербію над Дунаєм (3). Так твердить літописець Самійло Бандтке у томі 1 на стор. 76 своєї історії польського народу, Вроцлав, 1845 рік. Виводить назву Гецило від геціл — цап — і Шлозер у своєму тлумаченні Нестора, том 1, стор. 22.

На мою думку, на користь сказаного вгорі і гордовитість та амбітність гуцулів, бо назву ту вони цінують над усе. І немає більшої образи, як сказати комусь з них: "Бойку!" (4). Навіть у домашніх стосунках гуцули так стоять за гонором, що як трапляється образа, робляться жадливо мстивими. Вони гордяться тим, що є гуцулами, зрештою, смаглявість і смілива постава вказують, що цей народ не знав неволі. По цей день гуцул був найбільш бідним, тому що ні перед

ким не любить плазувати. Отже, є всі підстави віднести походження гуцулів до 9 століття.

б.

Можна також назву гуцулів як горян, що мешкають найвище в Східних Карпатах, виводити від слів горул, горал, горал. А це, відповідно, співзвучне зі словами горули, ґерули (5). Тоді появу гуцулів на обрії нашої історії виводили б від ґерулів, тобто сягаючи аж 9 століття.

Відомо, що ґерули за Ерманаріка і Теодоріка, наступників Аттіли (6), допомагали східним ґотам проти лондobarдів, про що теж згадує Бандтке у томі 1, стор.31, 43. І це не є далеким від істини, тим більше, що вікопомний Лелевель від тих же ґерулів виводить і походження литвинів (7). Дивися огляд кн. Богуша, Варшава, 1808 рік. Про тих же ґерулів, здається, згадує Цезар Кант у своїй загальній історії, том VII.

Гадаю, про це ж свідчить і теперішнє бойове вбрання гуцулів, яке детальніше описуємо у розділі VII. Тут же й помітна їх симпатія до сусідніх угрів (8). А червоний сардак (9) наопашки і біла ґугля (10), коли на коні, то дуже схожі до доломана і аттілі гунів (11).

в.

Безсторонньо розглядаючи звичаї, що й нині існують у гуцулів, бачимо багато схожого зі звичаями у давніх Норвегії та Скандинавії, особливо із великодними зиченнями з острова Рюгена (12) (про це детальніше у розділі IX). Додамо й оте замилювання скелями, надзвичайну відвагу при поводженні зі сплавом дерева, також їхню одвічну тугу за далекими нині скелями і морем, вітання на своїх полонинах появи світанкової зорі. Отож можна припустити, що гуцули не прийшли до Карпат від гір Тібетських, тобто зі сходу на захід при загальному переселенні, а від північного заходу до сходу, з Норвегії і Скандинавії, можливо, й разом з Рюриком, запрошеним року 862 посісти раду на цілій Русі (13). Історик Йозеф Мюллер у тлумаченні Нестора докладно оповідає про того князя Рюрика. Берлін, 1812 рік.

На користь цього здогаду свідчить буденне вбрання гуцулів, кольору червоно-амарантового чи, скоріше, пурпурного. Крім того, історик Цезар Кант оповідає у VII томі, що ще за часів Гаральда в 9, а також за Канута (14) у 10 століттях, як правило, у Данії і Норвегії, тобто Скандинавії, мешканців було доволі. Тому частина з них гнана великими злигоднями, полишала скелясті землі і рушала на схід.

Розповідали мені також доктори філософії, що через наїзди татарів, а згодом і через зловорожість самолюбивих богослужбників понищено чимало документів. Так, відомо, що року 1622 палео руські документи і книжки.* Та є ще потреба обстеження актів рідної історії у книгарнях Норвегії і Скандинавії. Хоч світ і звик до невдячності, але нині ніхто не заперечить можності наших предків. Руїни замків і могили — тож наші піраміди! Досьогдні гуцули щовесни святкують пам'ятні іменини св. Володимира і Рюрика, які припадають на 15 липня — день св. Кирияка, якого ще дехто зве "святим Кириком" (15).

Зважте лише на коней гуцульських (16), татарської раси. Хтозна, чи і гуцули не причинилися до відсічі татар. Письмо старослов'янське дуже схоже до скандинавських рун (17). Дехто каже, що гуцули — це одноплемінці варягів (18), тому що мають примівку: "Ей, варе легіню". Гуцули звикли собі у трискладових іменах замовчувати закінчення, а тому оте "варе" править завжди сполучником з "легіню", що означає мужчину, здатного до бою. Це нагадує до болю знайоме з історії привітання: "Vare! Varel redde mihi legiones meas" (19).

Неподалік Гуцульщини є містечко Печеніжин, на яке дехто вказує як на садибу давніх печенігів (20). Я ж ті здогади зараховую до міфів, які існують у кожного народу. У нас дотепер писав про гуцулів Поль Вінцент 1851 року, Краків. Маємо також працю Івана Вагилевича, 1853 року в часописі празькій; Моргенбессера на Буковині, 1853 року. Я глибоко шаную усяку працю, особливо ж тих мужів, що для загального добра щиро трудяться, та все ж дозволю собі зазначити, що в родоводі гуцулів двох суджень не поділяю, а саме: а) про те, що походять вони лише від опришків (21). Багатьох уводить в оману їхня войовничість, але ж цього не можна брати на карб загалу, бо інакше б, наприклад, увесь народ германців і франкоманів (22) з його середньовічним рицарством, яке зі своїх міст вирушало у походи, несучи іншим лише прикrostі, також можна прирівняти до опришків, а про народ так судити не гоже; б) виводити гуцулів від румунського слова "гуц" — "сильний" — і закінчення "ул" як уламків давніх узів (23). Не вважаю за можливе ділити слово на склади. Так можна би приміром, якщо б згоріли усі книги про Наполеона, доводити, що На-поле-он не був імператором-корсіканцем, але "На полі він мешкав", отож був подоляком чи поляком. Незважаючи на те, що історики Бандтке, Нестор і Мюллер, як і Цезар Кант чи Лелевель, висловлюють лише здогади, схожі на правду, кожен з нас сам може переконатися, що гуцули на Русі .....

були не підбитим, але вільним народом і будь-що-будь, творили руську національну шляхту.

У історика Цезаря Канта у VII томі загальної Історії видання Брюгла, Шафгаузен, 1854 рік, про першопоселенців Руси, званих скитами, а згодом і герулами (24), сказано таке:

"Сасастріс і Семіраміс в XI столітті перед Христом, згадуючи про держави, грізні для єгиптян у бою, називали й скитів. Скити ці допомагали й іншим сусіднім народам у військових походах, особливо за Аларіха і Теодоріка, короля східних готів, наступника Аттіли. Вони, знані як герули, горалі і горалі, боролися у державі ломбардській, що в нинішній Італії (25). Однак до VIII століття не творили окремої держави. Тому до VIII століття Східна Європа, тобто сармати (26) і слов'яни, не були сильними, мешкали у степах кочівним життям. Але у IX столітті Русь була сильною, належали тоді до неї Україна, Волинь, Поділля, нинішні Галичина і Литва як Русь Біла, Русь Чорна, Русь Червона (27). Але могутність падала через домові свари княжат (28).

Та повернімося до гуцулів. У їхніх оповідях важко відшукати якісь відомості про походження. Я це пробував робити не раз, розмовляючи з дуже старими, років до сотні гуцулами у Кирлібабі, Жаб'ю та Микуличині (29), але діставав звичну відповідь: "Ми тут уже давно на сих верхах осіли". Однак, звідкіль прийшли, сказати не можуть, тим більше, що це народ, який не умів писати, а перекази у простого люду належать до казок і міфів.

Траплялося мені увечері спочивати з гуцулами коло ватри, чути такі слова: "Ей скали, скали, та скали далекі. Ей море, море та й зимне, та й синє, та й дуже далеке". Той звичний вираз по закінченню бесіди тужливо промовляє гуцул. При цьому він стоїть з непокритою головою, стискаючи у кулаці люльку. На його обличчі урочий вираз, а погляд спрямований на північний захід. Те ж саме чув я від них по опівночі (що видно було з руху зірок Малої Ведмедиці, званої у них Возом) (30), двічі проходячи Черногорський хребет і очікуючи світання на полонинах Погорілець і Прелучній (31). Лише зачне рожевіти і гуцули виходять зі своєї стаї (32). Найстарший серед них стає попереду на підвищення і так стоїть, доки не настане гробова тиша. І очікування це довге чи, скоріше, тужливе. Усі повторюють за старим ті самі слова: "Ей скали, скали, та скали далекі. Ей море, море, та зимне, та й студене, та й дуже далеке". Потім на їхніх обличчях можна було бачити сльози. Тихо промовляють молитву "Царю небесний утішителю" і йдуть до най-

ближчого потоку. А умивши собі обличчя, бере один з легінів вівчарську трембіту і йде на вершину. Найстарший промовляє: "Ей, затрембітай нашим, пишний легіню". І трічі понад горами луна розносить голос трембіти. А далі усі повертають до свого шалаша, розкладають на стаї велику ватру і вкладаються на спочинок, аж доки не почне сходити сонце. Потім скликають вівчарських псів і йдуть до щоденної роботи. Те ж саме спостерігав я у них і в час моїх триразових відвідин Буркута (33). Правда, гуцули це приховують, втаємничують.

У церковних актах і книгах я знаходив записи про рік останнього походу французької армії, час появи саранчі, холери, морової чуми, але про гуцулів ніде сліду не подибував. У Шешорах (34) оглядав метрики, писані руською скорописсю, та такі старі, що чорнило стало якимсь ніби олов'яним, але про походження гуцулів не віднайшов нічого (35). Попередник мій, кс. Блонський, після віденського сейму 1848 року (36) завдавав собі чимало праці, просиджуючи цілі дні в бібліотеці ОО. Мехитаристів, але не зумів нічого докладного відшукати (37). Може, в актах Скиту в Маняві, або у монастирі в Рус-Молдавіці (38) щось можна б знайти, зважаючи на свідчення в історичному дослідженні кс. каноніка Петрушевича (39). Великі пожежі і напади татар понижили багато документів. Не обійшлося тут і без участі ОО. єзуїтів (40). Тож акти, що належать до історії Руси, треба шукати хіба що в бібліотеках Христіанії в Швеції і в Норвегії (41). А слова "Ей скали, скали...", здається, теж стосуються Норвегії як місця, звідки Рюрик зі своєю гвардією загостив до Руси (42).

Цей нарис про гуцулів пишу не просто аби написати чи для марної потіхи читача, а як вказівку для наступних національних дослідників, а тому і не приховую й інших переказів про заселення Східних Карпат, за якими гуцули застали тут мешканців з Волині (43).

Подаю усе так, як то мені оповідав 73-річний парафіянин із Жаб'я Петро Корчук 8 жовтня 1862 року, коли я добирався під гору Кринту для відправи над його померлою онучкою. Стомилися коні від важкої дороги і довгої їзди. Всідаюся побіля старця і питаюся, чи що не чув про походження гуцулів. От він і розповів таке: "Любий і пишний наш егомостнику, ми тут з діда-прадіда на сих верхах ся закоренили, але як ся мій тато женив, то приїхали до него як до князьки пишні бояри, а потому засіли старі газди коло ватри; потому прийшов до них мій тато, та на разу став ціпко на ноги один дуже старенький чоловік, що мав біле волоссячко, як молоко, той так промовив до мого вітця: "Видиш, молоденький наш князю,

тепер на Жаб'ю вже багато хат, але мій рід запам'ятав тут тільки всього 7 хат. Сесе собі легіню добре пам'ятай, може, коли буде тебе хто за тоє питати, та й за моє ім'я, я ся зову старий Синука. А видиш онде за ріков, там Красний Луг, там тепер волинюки осіли. Тих вперед у нас не було, а вони прийшли з Волині! Як за польської коруни татари ловили та в'шали людей, та й гнали їх гей маргу (худобу) чорним шляхом у неволю. Вони все лишили і токмо душу ратували. Ми їм Лугу Красного не спираєм, є у нас, дякувати Богу, де ся розширювати. Волинюки з собою нічо маєтку не привезли, приїхали до нас на вороних кониках, та й мали в руках кождий довгий шпіндцір (44).

Нехай миром газдуют межі нами, але міркуй собі, кнъизю: наш рід на сих верхах з давен давна, ой дуже старий, та з-за скал та з-над моря". На моє запитання, ким був той Синука, старець не зміг відповісти, лише додав: "то відав питомий наш Жьиб'ївський гуцул, може, од там, з сих Синиць". А потім вказав мені на гору в Жаб'ю, звану Синицею. Що ж до отих семи первісних хат на Жаб'ю, то, гадаю, що, може, Синука хотів означити тих сім гір, над якими лежить і теперішне Жаб'є. Це гори Синиця, Магура, Кринта, Костриця, Руський Діл, Погар і Безвідна. Щодо отих волянйків, то їхні нащадки певно і зараз живуть у Жаб'ю. Зовуть їх Спіндзакі. Це, здається, від слова шпіндзір, спіндзік, що у гуцулів означає вістря довгого кола чи списа. Ці волянйакі значно чорніші і мають очі менше іскристі, аніж у гуцулів. Красний Луг — це гарна долина на Жаб'ю, навпроти гори Кринти, переділена Черемошем (45); там і мешкають волянйакі. На нове моє запитання — з яких то скель і моря надійшов рід Синуки — старець одказав: "Тото хіба сам Господь Бог знає, але я вам тоє не можу повістовати, вперед того нас ніхто не питав". Цікавлюся далі, чи бува не чув він десь про які приховані манускрипти. "Ні, — почув я у відповідь, — бо то ми в сих верхах давно не мали ані своїх панотців, ані своїх церквей, носили діти хрестити до монастиря у Косів" (46). А є ще і сьогодні у Косові церква, звана Монастирем, і частина містечка також зветься Монастирсько, але там цього гуцульського переказу не знають.

Вік оповідача цього переказу — 73 роки. Його ж батько дожив до 82 років, а одружувався у 14-річному віці. Синука на той час мав 130 років (хай це нікого не дивує, бо в метриці у Жаб'ю є запис про смерть парафіянки, яка прожила більше ніж 120 років). Отож, коли все це взяти до уваги, то виходить, що переказ про волянйків сягає часів Великого гетьмана Литовського Ходкевича, який у спілці з запоріжцями під гетьманством Конашевича, погромив султана

Османа під Хотином (47). Переказ також може стосуватися часів Предслава Лянцкоронського та Остафія Дашкевича, котрі злученими силами на глум побили Ногая у степах Узікала (48). Саме від ногайців утікали мешканці Волині.

Розділ II

Про нинішнє розташування гуцулів, а також дещо про їхні помешкання і будівлі

Гуцули це ті, хто сам себе або інші їх так називають, місцевість, де поважається ця назва.

Справжній гуцул гордий своєю назвою, і якщо хтось йому учинить зло, може стерпіти, але хай хтось спробує сказати: "Мой, ти, бойку" (49). Тоді він з нахмуреним чолом відкаже: "Я не бойко, але я гуцул". І це має своє певне значення.

Згідно з урядовими джерелами, гуцулів зараз налічується до 120 тисяч. Демаркаційну лінію їх розселення важко означити, особливо там, де вони мають близьких сусідів. Займають вони найвищі схили Східних Карпат (50) від 47 4/8 до 49 градусів географічної широти і простягаються від 42 до 43 3/8 градуса географічної широти*. Мешкають гуцули вздовж Карпат від їх сходу і до заходу, починаючи від Кирлібаби, а далі через Жаб'є, Микуличин (51), Дору, що біля Делятина, і аж до Росулни і Рафайлова (52). У бік північний гуцульське розселення сягає містечок як то Молдавський Кімполунг, Вижиця, Кути, Косів, а також Пістиня, Надвірної, Солотвина і аж до Порогів (53). На південь від Чорногори (54) гуцули доходять Вишева або Вийжова, обіймають обидва боки джерел Білої і Чорної Тиси аж до Сігета на Уграх (55). Гуцули мешкають і навкруг Чорногори, яка ніби королева Східних Карпат, є центральним пунктом давнього розселення цього народу. Навколо Чорногори, а цілком найвищими щитами — Говерлюю, Піп Іваном і Подгір'ям — існує краєз із 27 вершин, які розселили гуцулів.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

* Рахуючи від острова Феро.

Це — Шпиця, Цівчин, Жупанія, Стіг, Лостун, Балтагул, Попада, Руський Діл, Гостів, Людова, Скупова, Грихит, Чорний Грунь, Татарка, Погар, Костриця, Маришеска, Кринта, Озірний, Магура, Сивуля, Лучина, Бобайка, Синиця, Писаний Камінь, Буковець і Безвідний, які сусідять по своїй висоті з Петросом, Дзумалею і Ондзором (56).

У давні часи, коли гуцули обирали для свого осідання околиці Чорногори, вони не були великим народом. Свідченням цього є теперішня невелика кількість цього народу — трохи більше як 120 тисяч чоловік.

Гуцули, що зайняли схили Східних Карпат, були лише дрібною якогось великого народу. Ймовірно, то були кілька сімей або родів. Про це свідчать перекази, у яких йдеться про 7 хат в околицях Чорногори, що належали істинним гуцулам. Немає певності, що ті 7 хат означають саме 7 халуп, а не 7 родів, чи й, може, 7 високих гір, над якими розташоване Жаб'є. До того ж цифри 7 і 70, як і 14, у давніх народів відігравали роль символічну. Звернімося хоча б до родоводу Ісуса Христа.

Гуцули розповсюджені на схід і захід від Чорногори, не віддаються від гір і скель, бо люблять краєвиди, просторі околиці, смреки й клекіт води. Отож, хоч їм і доводиться бувати у містах, однак осідають там неохоче. Без зайвого піетету, столицею гуцулів можна назвати Жаб'є. Для цього маємо такі підстави:

а). Жаб'є найбільш заселене місце з-поміж усієї займаної гуцулами території; воно налічує 1220 дворів і 4800 мешканців; б). Жаб'є розташоване на 7 горах: Синиці, Магурі, Кринті, Костриці, Руському Долі, Погарю і Безвідній; в). займає зі своїми полонинами п'ятимильний обшир; г). у Жаб'ю гуцули зберегли неторканим своє бойове вбрання; дивитися на них у вихідному строї для кожного, навіть найстійкішого, видовище захоплює (57).

Здебільшого гуцули мешкають в австрійському цісарстві, власне, королівстві, званому Галіцією і Людомерією, себто на Червоній Русі (58). 114 поселень, в тому числі 6 містечок, зайняті тут гуцулами. До того ж, є ще й села на Уграх (59), також заселені справжніми гуцулами.

Щодо містечок, то лише Микуличин (60) чисто гуцульське поселення, а, наприклад, у Пістини чи Надірній (61) на запитання про гуцулів чи бойків, звично відповідають: "Ми не бойки, але ми ся пишемо до гуцулів". У містечках цих певно з самого початку населення було гуцульським, але згодом мешканці змінили свої убори

на довгі руські капоти синього кольору з петлицями, а бідніші — на довгі сардаки. Зазнали змін і звичаї.

На Буковині гуцули займають 32 поселення, у Коломийській окрузі — 35 сіл і 2 містечка, у Станіславівській — 38 сіл і 4 містечка, а на Уграх, на південь від Чорногори, — 9 сіл (62). Детальніше:

А). На Буковині від Кирлібаби, тобто від південної лінії східних Карпат, від заходу височини і дещо до сходу, розташовані такі гуцульські села: Рус-Молдавіца, Ватра-Молдавіца, Рус пе Боул, Гропа, Бріаза і Кирлібаба. Тут слід розрізнити власне Кирлібабу і колонію гамарників Людвігсдорф, що лежить на протилежному березі золотої Бистриці. Їх ще звать Ціпсерами, а сам Людвігсдорф — Маріензее. Це на честь гербу попереднього власника гамарної робітні Вінценза Манца (63).

На північ від Кирлібаби лежать такі гуцульські села: Ізвор-Шіпот, Селятин, Руська, Плоска, Середій, Сторонец, далі Путила, Тораки, Кісилиця, Дихтинец, Конятин, Довгополе Волоське, Усте-Путилова, Шпетки, Стебни, Марінічі, Петраші, Розтоки Волоські, Захаріч, Черногузи, Бергомет, Лопушна і Лукавец; звідти та південь Мігова і Банилів (64). У згаданих селах гуцули відрізняються від румунів чи волохів тим, що носять довге, здається, аж обвисле вбрання. На відміну від румунів, жваві, як і всі гуцули. У цих селах, хоч вони і є в глибокій Буковині, гуцули мовлять по-руськи. Дехто до гуцулів причисляє також два великі поселення — Дорна-Ватра і Дорна-Кандрени (65). Гуцули, які мешкають на Буковині, не є іншим народом, як то дехто вважає; різниця оця надумана.

Б). У Коломийській окрузі гуцули займають 35 сіл без присілків, не рахуючи понад 60 полонин, які одвічно були їхнім домом і маєтністю. Отже, на схід від Чорногори розташовані села: Гринява, Яблониця, Ферескуля, Полянка, Долгополе, Перехресне, Стебне, Голови, Красноїла, Устеріки (тут сходяться обидва Черемоші), Бервінкова, Хороцова, Білоберезка, Розтоки, Рожен (Рожен Великий і Рожен Малий) і Тюдів. Тут закінчується межа розселення гуцулів, досягаючи аж містечка Кутів (66). Потім вона тягнеться від Чорногори просто на північ. Там розташовані Бистрець, Жаб'є (Жаб'є, зване Слупейкою, і Жаб'є Ільця), Горішній Ясенів, Криворівня, Яворів, Річка, Соколівка, Бабин, Город і аж до Косова (67). Далі Пістинь. І звідти лінія ця повертає на захід: Уторопи, Шешори, Прокурава, Брустори, Космач, Акрешори, Люча, Текуча, Баня Свірська і Баня Березівська. У самім Березові мешкає знатна березівська шляхта (68). Щодо присілків, то найважливішим на

Гуцульщині безпосередньо під Чорногорою є Яворник. Налічується там понад 30 хат, є державна лісопильня, будинки економії, а також садиби цісарсько-королівського лісного. Крім цього є присілок Шибене, що по дорозі з Яворника до Буркута. Має він до 20 хат. Окрім цього є кілька хат в Рабінцю, де розташовані дві лісопильні, що належать до Жаб'єго (69). Навпроти ж — буркут, відомий своїми купелями.

В). В Станіславівській окрузі справжні гуцули мешкають у таких місцях: Ворохта, Млаковина, Яблониця, Таборів, Микуличин, Ямна, Дора, Заріч, Рунгури, Ослави, Добротів, Ланчин до Делятина; а також до півночі: Луги, Шивалівка, Лойова, Стримба, Майдан Горішній, Красне, Пневе, Надвірна, Фітков, Назавісов, Битков, Гвозд, Маркова, Старуня, Жураки, Солотвина, Яблонка і Пороги; далі Кривець, Раковець, Завоселій, Космач і Росулна (70). Тут кінчається розселення гуцулів у північній напрямку, але від Солотвина на південь є: Бабче, Манява (місце, славне руїнами давнього скиту), Молодків, Пасічна, Зеленів, Рафаїлів, Прислуп (71); Тут гуцули межують з горянами, званими бойками, які мешкають в Стрийській окрузі (72). Природним кордоном для них є ріки Радова і Ломниця (73). Останню назву не слід плутати з горою Ломницею, найвищим правим схилом західних Карпат, де після бойків слідує лемки, як карпатські горяни.

До гуцульських сіл дехто причисляє в Станіславівській окрузі й село Премислав, яке також лежить у горах. Від багатьох доводилося чути, що навіть у Стрийській окрузі є гуцульські села Мізун, Велдзіж, Старасол (74). Кажуть, їхні мешканці дуже гніваються, як хто назве їх бойками, навіть доходить до крові за таку обілку.

Д). На Уграх, тобто у південно-східних Карпатах, на протилежному боці від самої Чорногори сидять гуцули у таких поселеннях: Ясіне, Богдан, Вовче, Луги, Поляни, Баня-Руська, Рахів, Білий і Бучків аж до Сеготу, угорського міста, де відбуваються великі ярмарки (75).

Отож, сіл, замешканих гуцулами, маємо 114, а також 4 присілки і 6 містечок. У тих місцях люди мешкають розлого, інколи хата від хати віддалена на кілька моргів, хоч вважається в одному й тому ж селі. До хати прилягають господарські будівлі, а також городи і ґрунти, звані царинками. Крім того, гуцули мають великі пасовиська, що зветься полонинами. Полонини в середньому мають по 500 моргів (76). Там крім продовгуватої шопи, яка зветься стаєю, не має

гуцуліншого житла протягом цілого літа. В селах же гуцули люблять зручні хати з ганками і різними відділеннями.

Стіни гуцульської хати всередині рівно обтесані, але не білені. Житло складається, звичайно, з двох протилежних покоїв, званих хоромами, у яких є завжди підлога. В одному з тих покоїв, як правило, на лівому боці, мешкає сам гуцул зі своєю сім'єю, а праву половину хати тримає незаселеною, для гостей. Відомо мені, що на всі гори лише один гуцул, Гриць Мочернак з Ворохти, має три покої. Крім начиння для приготування їжі в майстерно викладеній печі, та хіба ще ліжників на жердці і пари образів на стіні, у спальні гуцули більше нічого не тримають. У вітальні є образи, кахлева піч. На стіні, просто на дереві, гуцульський бойовий стрій: перехресниця — ремені з вибитими на них мосянжевими цвяхами візерунками, на яких висять порохівниця і ташка (про це детальніше у розділі VII). Там же висіла й стрільба, звана крісом, а також пара пістолетів, але з 1848 року, як роззброїли гуцулів, у хаті немає вогнепальної зброї. Тримають на стіні лише топірець, гарапник і стремена. В усіх хатах є залізні клямки та міцні замки слюсарної роботи. Вікна малі, інколи заграбовані; сінешні двері засунуті чотиригранним тисовим або кедровим дрюком. Усередині дому, як правило, є дуже широке ліжко, посередині стіл, а довкола стін — широкі лавки. Коминів жодних, лише так звані димники для вудження м'яса на їжу. До спальні, звичайно, прилягає комора, яка засувається зсередини зі спальні. Там складають святкове вбрання, гуглі, гарди (77), хустки. Перед вікнами є досить низький ганок, аби оберігати хату від снігових заметів. Той ганок зроблено наперед вхідних дверей до великої комори, що зветься амбаром. Там зложений набіл, тобто молоко і бринза, господарські залізні інструменти, взуття, шкіри, необхідний запас збіжжя.

Подвір'я відділяє хату від господарських споруд. Хоч гуцульська худоба і влітку, і взимку перебуває на свіжому повітрі, однак на випадок дощів чи хуртовини, є тут довгі низькі шопи, звані коleshнями. Назва ця, здається, пішла від колів, якими їх обгороджують. Узагалі, дворище з будівлями зветься обійстям або, рідше, салашем. "Ідем до свого салашу". Літуючи на полонинах з маржиною, гуцули не мають там нічого, крім шопи, що зветься стаєю. Там хоча кожен пастух і носить кремій та кресало, а тепер і сірники, однак палять постійно вогонь, ніби на честь хатнього бога. То залишок давньої поганської традиції.

Дещо згадаємо і про будівлі домів Божих, тобто церков, — величних дерев'яних споруд візантійської структури з 3 або 5

вежами. Колись вони були тісними, а дзвіниці малими. Зараз же зводяться просторішими церкви, дзвіниці переважно на 5 дзвонів.

Ті будинки ставлять гуцули самі, та й не лише їх. Так 1860 року вони звели в Розтоках над Черемошем міст, що свідчить про їхнє знання теслярської справи (78). Гуцули з дитинства бавляться і працюють сокирою, отож і набувають майстерності у володінні нею.

Гуцули люблять своє помешкання класти на пагорбах. Узвишся ці звуться у них грунями. При виборі місця під хату враховується, щоб господар мав неподалік свого житла достатньо води. Тому й усі їхні оселі розташовані над стрімкими ріками або потоками.

Усього є 18 найважливіших рік, над якими мешкають гуцули. Це: Черемош Чорний і Черемош Білий, Шибени, Прут, Молдавіца, Бродина, Кирлібаба, Шіпот, Сучава, Серет, Путила-Діхтенец, Пістинька, Ославка, Бистриця, а на Уграх потік Вийшов, там званий Вишева, а також Тиса Чорна і Тиса Біла (79). Ці ріки гуцулам потрібні для розведення худоби і для сплавлення дерева, що становить основу їх господарювання.

Розділ III

Матеріальне утримання гуцулів, їхні полонини, а також копалини і джерела Східних Карпат

Матеріальний побут гуцулів, звичайно, не є багатим, але ж немає злиднів, які б не можна перебороти.

Знайдуться у горах по деяких гуцульських селах господарі, що ще мають по 200 голів овець і до 50 — рогатої худоби, але є багато і таких, що не мають нічого і їм дошкуляє голод. Майже в кожному селі можна відшукати багача, що має багато телярів (80). Пригадую собі двох жаб'ївських гуцулів — одного з Красноіля, а другого — з Ворохти (81), які мають хрестові теляри. Але жоден з них тим не насититься, бо ж треба знати при тому хлопську аристократію з її скнарністю. Доведено, що ще років 30 тому у гуцулів було в середньому по 50 овець, а нині жодної не видно. Правду кажучи, то жидки зі своїм лихварством, та ще при облудності писарів, ніби рак, нищать життєві сили гуцулів! Коли б узявся детально оповідати про все те, то не один би подивувався, або й відмовився вірити. Наведу лиш приклад з Жаб'єго (82). Нещодавно гуцул Пилип Бойчук свої 160 моргів відпустив за 150 зл. ринських (83) на 25 років. Виходить, річного за морг по 6 кр. То не є що інше, як недбальство і легковажність, звані по-гуцульському лехкороби. Дивлячись на новозбудовану дорогу, зроблену гуцульськими мозолями, що тягнеться вздовж Черемоша (84) у двох напрямках, тобто повз Гриняву і Жаб'є (85), дехто пробуджується з летаргії, викупує у жидів ґрунт і полонини (86).

Господарювання гуцулів це, передусім, утримання найрізноманітнішої маржини, а саме: овець, кіз, рогатої худоби і коней. Коні, звані "гуцулками", і які мають у собі багато арабських рис, уже стали рідкісним товаром, хіба ще їх можна відшукати у Космачі чи в Довгополі (87). У Дорні (88) на Буковині є більше коней гуцульської породи, але вони дуже положливі і не такі бистрі. Гуцули рідко використовують коней як тягло. Лише пару господарів на цілі гміни (89) мають куті вози, решта ж, звичайно, верхи ладують по корцю

(90), а самі йдуть за конем пішки. Нині через зубожіння уже дворічних коней вживають до роботи. Тому на ярмарках можна побачити лошаків, вигладжених у горах, хіба не настільки витривалих, як справжні коні тієї породи. Рогата худоба у гуцулів низькоросла, але попри те придатна для запрягання. Кози скуповують вірмени з Кутів, вони виробляють сап'янові шкіри (91). Вівці дають молоко, з якого виготовляють бринзу. Її в торгу називають угорською, а беруть головно через високу жирність. Щовесни на ярмарку в Надвірній (92) продають по 5-6 тисяч голів гірських овець. Вгодваних баранів скуповують купці із Сегету (93) за досить високу ціну. Худобу свою гуцули, звичайно, годують сіном, солому ж не використовують зовсім, хіба що можна зустріти тут чорний овес, званий американським. Його дають ягнятам. Гуцули не сіють збіжжя, а мають на городах лише кукурудзу. Звичайно, може, під впливом своїх ксьондзів незадовго ї будуть сіяти збіжжя. Але справа ця посувається туго. Не раз доводилося чути, як на запитання, чому не сіють на пасовиськах штучних трав, гуцули відповідали: "Таже егомостику любий, то відай гріх землю Божу пороти!". Але це колись таки мусить настати: сіна не вистачить, а на полонинах трава очеретиста, сіль додає лише худобі апетиту. На полонинах гуцули перебувають від 15 червня до 15 жовтня. Їх, за даними кадастрального опису 1859 року у Коломийській окрузі налічується 61. Коли брати із заходу до півдня, то це такі полонини: Віпчинка, Радескул, Радул, Скорузни, Полівни, Мунчел, Цимброня, Яворник, Гропа, Цибульник, Стайка, Береческа, Руський Діл, Куратул, Ріжіє, Говирла, Погорілець, Кернична, Фаратик або Рабинець, Ледескул, Стара Стая, Цівчин, Цівчинаж, Кукуль, Чуруж, Будівська Полонина, Попадя Лостун, Альбін, Мокрин, Піріє, Каменець Руський, Балясинів, Стевьор, Ротундул, Балтогул і тут проходить межа з Уграми.(94)

Далі тягнуться із заходу до півночі полонини: Мараческа, Шпиці, Кострича, Буковин, Діл, Кітлова, Гордей, Крамарни, Бубеньські, Жовнірські, Біла Кобила, Синиця, Кринта, Скупова, Прелуки, Хітарка, Ігнатеса. Потім на схід від Буркута полонини: Лукава, Похрептіна, Михайлова, Масний Приступ, Пніви, Дуконія, Гадзугі і Палиниця. Тут знову межа з Уграми (94).

На Буковині маємо лише три полонини, зайняті гуцулами: Лучина, Татарка і Бобайка, зараз власність цісарсько-королівська (94).

Чи в Станіславській (95) окрузі гуцули мають полонини, мені невідомо.

На Уграх є 14 гуцульських полонин: Туркул, Мушкетик, Каменець, Рокитна, Божатин, Печелів, Лютоса, Будівська, Пожіжеска, Припечаска, Пелечата, Соколів Болькун і Плішкі (96). З них лише 3 є власністю гуцулів, а решта належать цісарсько-королівській камері чи магнатам.

У тих полонинах чудова природа, але зовсім інше життя у їхніх мешканців, їм для задоволення своїх насушних потреб необхідні промисли.

Промисли тут стоять ще на невисокому рівні. Знаю лише про токарство при виготовленні мисок, рушникарство та окладання стрільб і замків. Дехто також відливає з мосянжу люльки, досить таки високої якості. Певно без природнього таланту вони б цього не робили. Після того, як картопля, звана боришкою, почала в горах псуватися, гуцули мусять купувати хліб, тобто кукурудзу, за гроші. Як прийде слабість чи старість, або ж град виб'є городину, гуцулові грозить голод. У 1859 році на власні очі бачив, як в Жаб'ю (97) навесні діти пасли траву, а старші сиділи на дереві і обривали молоде букове листя, аби вгамувати голод. Кожен, хто захоче, може переконатися в цьому, відвідавши гори навесні і подивившись на оті хліби, спечені з брукви, капусти і висівок, що їх приносять до церкви. Тоді й побачить, що таке злидні. Кажу це без жодного осуду, хоч гуцули люди й побожні: ще ж треба самому їсти, голод мучить жінку й дітей. Багато їх іде на лісосіки на Угри (98), там добрий робітник з 15 жовтня до 15 травня, не рахуючи видатків, заробляє 28 зл.р., але з того ще треба вдягнутися, заплатити податок. Тому й бідність така і деморалізація. Зле швидко перемагає, йому треба вчасно запобігати. Це ж можливе при використанні природних багатств наших гір, коли знайдуться підприємці з великими капіталами і візьмуться закладати копальні чи купелі.

У Східних Карпатах (99) є асфальт, нафта, сіль, залізо, мідь, срібло, кам'яне вугілля, вапно і багато лікувальних джерел.

а.

Асфальт має особливе значення у гірськотехнічному виробництві. Його вживають як захисний засіб у соляних банях (100), бо уберігає будівлі від псування.

Асфальт первісно виготовляли в Старій Солі, а пізніше й у Тустановіцах (101) з рідкого бітуму. Тобто з кип'ячки і дьогтю попередньо відділено нафту, а те, що залишилося, так звану жидівську смолу, після змішування з піском перетворено на асфальтову мастику.

Тій індустрії завдячує уся Галичина, а також усе австрійське населення та сусідні краї, бо постачаються дешевою і яскравою при освітленні нафтою, що перевершує усілякі інші освітлювальні засоби. Велику галузь промисловості становить виробництво і торгівля так званими соляними лампами, не знаними до недавнього часу. Та й навіть в Стрию (102) із залишкового продукту, гліцерину, виробляють мило.

Гірський хімік Гінсберг на своїм заводі зумів налагодити виробництво стеарину — чудового матеріалу для виготовлення свічок. У розповсюдженні нафти як освітлювальної сировини багато зробив Роберт Домс і цісарсько-королівський фінансовий консулятор зі Львова Драк. Правда, штучне виробництво асфальту через утрату супутної з ним легкої нафти, річ дорога. Відзначимо при цьому велику зацікавленість промислом його екселенції графа Голуховського (103), який надіявся цим самим на порятунок людей, котрі втратили роботу у соляних копальнях в околицях Старої Солі.

Нині асфальт у Галичині видобувають у Смольніці, що побіля Старої Солі, у Марковій, яка збоку від Старуні, та в Космачі (104). Усе це завдяки потужному родовищу скальної оливи.

Тут природа учинила те, про що писалося вгорі як про штучну працю. Джерела земляної оливи протікають через шари піску. Легка нафта випаровується під дією тепла, а її важчі частини змішуються з піском, утворюючи природну асфальт-мастику.

Такого асфальту на сьогоднішній день у державний рахунок в Космачі й околицях Акрешорів (105) технічно-гірничий урядовець Пфістерер видобув 6 тисяч центнерів.

б.

Варто знати, що нафта, звичайно, є супровідником покладів солі, які від Сянокської округи (106) через усю Галичину тягнуться аж до Молдови. Період утворення нафти і солі є, очевидно, одночасним, що видно з вулканічного формування самих гір. Тому й не знаходимо у гуцульських горах густих слідів тваринного життя до того періоду, ані надто багато закам'янілостей. У місцях, де схили високих гір плутонічної чи неплутонічної формації знижуються до підгір'я, бачимо вулканічні відкладення. Сіль є нічим іншим, як замуленим вулканічним осадам, який заповнив тріщини земної кори. Появу ж нафти можна собі витлумачити тим, що з глибини землі нафтова пара досить високої температури потрапляє ближче до поверхні, де і переходить у живично-смоляний стан, просякаючи при цьому киснем. Потім у вигляді кип'ячки, ропи, дьогтю з'являється на

поверхні. Кип'ячка є найбільш плинною і, гадаю, має в собі чимало кисню. Дьоготь же є, напевно, живичною смолою і, здається, в собі також містить нафту.

Крім названих угорі місць нафта є у Прокураві, а також у Кутах (107). Останнє з них ось уже 15 років є державною власністю. Є нафта і в Жаб'ю, у чотирьох багатих джерелах: а) у самому Жаб'ю, коло помешкання державного лісного Форгета, який особисто там 1860 року відкрив нафту; б) над правим берегом Черемошу, навпроти загальноосвітньої школи; в) під горою Погар; г) на Ільці, що під гірським Буковним (108).

в.

Крім нафти й асфальту заселені гуцулами околиці багаті на сіль.

За свідченням п. В.Куна, інженера цісарсько-королівської крайової фінансової будівничої дирекції, у Галичині за першої Речи Посполитої Польської діяло 150 соляних бань. На сьогодні їх число зменшилося на 12 і ще може зменшитися на 7.

Багатство карпатської солі можна назвати не лише казковим, але й пророчим, бо приносить нашим сапіввітчизникам добробут.

У Карпатах назви поселень свідчать про їхню приналежність до соляних промислів. Наприклад, Стара-Сіль, Роп'янка, Росульна, Солотвина, Солонец, Солька, Акрашори, Космач, Шешори, Баня Свірска, Баня Березовська, на Уграх — Баня Руска. Самі оці назви свідчать про те, що соляні бані тут справді існували (109).

Сіль була отим усевладним джерелом, що єднало кочівників, які мандрували степами у села; осідлістю і багатством зваблювала їх у неприступні нетрі і ліси. Сіль заохочувала до постійного мешкання в околицях джерел, попередньо заселених хіба звіриною.

А маємо її і багато, і мало, бо видобування солі підпорядковане діючим державним законам. Дуже багато солі виробляється державними закладами в Косові та Уторопах, відновлено соляну баню в Ланчині. В околицях Росульни, Солотвини, як і в Космачі коло Пістиня (110), на кожному кроці багаті джерела. Минулої осені у Жаб'ю (111), на так званих Грузях, ц.к. інженер В.Кун відкрив поклади кам'яної солі. Здається, Пан Бог розподіляє свої дари, не роблячи різниці між людьми. Кожному мешканцеві дав що треба: людям, які засівають, збіжжя, плідну ріллю, добрі луки і сплавні ріки; горянам, які живуть з розведення маржини, дав полонини, багаті соляні джерела і поклади кам'яної солі.

Нині, дякувати Богу, можна сподіватися на те, що цей потрібний товар стане для всіх доступнішим. Маю на увазі багатство наших гір.

Карпати, крім названих угорі скарбів, містять у собі ще чимало такого, що можна обернути на користь людям. Зокрема, залізну, мідну і срібну руди.

Г.

Залізні гамарні маємо у Максимівці (112), Велдіжі і Мізуні, що лежать у Стрийській окрузі. У Станіславській окрузі є гамарні в Пасічній, а недавно відкрили поклади залізної руди в Яворові (112) Коломийської округи. Правда, у Пасічній гамарню для бідної руди занехаяно. Узагалі ж, про багаті поклади заліза в Карпатах свідчать заклади п. Вінцента Манца де Маріензее і пана Юліуша Каліти на Буковині, які 1857 року в 11 копальнях видобули 159 079 центнерів руди.

При цьому річно використано 1562 кубічні сажні палива. Робітники у копальні коштували 33 513 зл.р., не рахуючи лісорубів і фірманів. Працювали також 4 урядовців, 7 доглядачів і 189 гірників. 25 063 центнери руди переплавлено на залізо-сирець. Пан Вінцент Манц у трьох головних печах в Якобенах (113) і в одній у Ступіканах виплавив 24 715 центнери заліза, а п.Й.Каліта — 948 центнерів. Чавуну п. Вінцент Манц виробив 8 022 центнера. Це обійшлося йому в 35 475 зл.р. м.к. (114) При цьому було залучено до праці 6 урядовців, 9 доглядачів і 269 гірників, не рахуючи вже вуглярів і фірманів (115).

Вугілля в усіх закладах до року 1857 використано 700 тисяч мац (2 2/25 мац утворюють тутешній 1 корець).

До 1848 року заводи пана Манца виробили 27 000 центнерів штабового заліза і 6 000 центнерів чавуну. Заклади пана Каліти — 2 000 центнерів штабового заліза. Коли ж це перевести на залізо-сирець, то його виходить ще більше.

Названа угорі кількість використаного вугілля також стосується і фабрики міді у Позориці (116). Ті всі підрахунки свідчать про досить великі запаси руди в Східних Карпатах. Та ось біда, усі ці промислові заклади залишаються в руках у всевладних жидівських капіталістів. Спитаєте чому? Та тому, що не маємо достатньо у своєму краї відповідних товариств. Ось така сумна відповідь.

Д.

Що стосується міді, то вона є в Позориці, також власність пана Манца, побіля Якобен, відділена від них лише горою Мешті-Канешті. Копальні знаходяться в самій Позориці, в Фундул-Молдові і в Луізентгаль, неподалік Брязи (117). Тут до 1848 року вироблювано річно в середньому по 2 000 центнерів чистої міді. Мідь через свою пластичність користується великим попитом. За центнер цього металу у Відні (118) і Молдові платять по 78 зл.р., отож узагалі виторгувано 156 000 зл.р. У 1857 році уже продано міді лише 885 центнерів, а надалі й ще менше. Занепад цього промислу викликали уже згадувані капіталісти. У Манца працювало 6 урядовців, 3 доглядачі і 220 робітників.

Ж.

Срібло видобували у Кирлібабі (119). Копальня також у власності п. В.Манца. Щорічно близько 10 центнерів чистого срібла* відправлялося до ц.к. монетного двору в Карлсбургу (120). Правда, кількість руди щораз зменшувалася, а супутні олово і свинець не покривали витрат, так що 1857 року срібну гуту перепрофілювали на залізну гамарню. Була ще срібна копальня на горі Цівчин, що коло Жаб'я (121). Але занепадала через свою віддаленість від Борза-Бані (122), відсутність комунікації. Там також низькою була гірничая майстерність, тому що при копальнях використовувалися, звичайно, чародійні ріжки (123).

З.

Крім перерахованих угорі копалин у нас є також і кам'яне вугілля, яке знайдено в Мишині біля Коломиї та Новоселиці коло Косова (124). Там є багато бурого вугілля. Є також і блискуче, чорне вугілля, що належить до давнішої формації. Останнє з них під час вакацій 1862 року мій 14-річний син Володимир знайшов у скелі над річкою Ільця (125) неподалік плебанії. Було його там небагато, а товщина шару — десь із цаль (126).

Техніки із заводу причислили його до звulkanізованого асфальту.

Е.

До копалин також можемо зачислити звичайне домашнє вапно, яке широко розповсюджене у гуцульських горах. Воно при браку великих гірничих закладів дає гуцулам певну можливість себе

* 15 фунтів срібла має вартість 55 центнерів заліза.

утримувати. В самому Жаб'ю (127) коло обочи, званої Красний Луг, його гуцули щорічно видобувають в середньому по 1000 корців (128), так що у бажанні заробити їм не відмовиш.

У Карпатах існують два чи три різновиди вапна:

а) вугільно-кисле вапно, так зване біле, уживане, звичайно, для побілки і мурування;

б) кремнієво-кисле, так зване сиве вапно; той сорт є гідралічним, тобто таким, що у воді знову перетворюється у камінь;

в) третій сорт вапна є чимось середнім між двома попередніми; воно зветься вапняним каменем; розповсюджене, звичайно, неподалік покладів заліза.

є.

Крім руд і копалин дали нам ласкаві небеса в наших горах і джерела для відновлення утрачених сил. Обійду джерела Трускавця й Іваніци, а поведу мову про буркут (129), що знаходиться у Східних Карпатах. Його цілющі джерела знаходяться у Жаб'ю у чотирьох місцях, а саме:

а). Джерело на полонині Луковець, неподалік державної лісопильні Рабінець. Там до 1848 року було до 20 приватних помешкань, але їх поруйновано і натомість коштом закладу державних маєтностей у Кутах (130) споруджено нові для приїжджих до купелі гостей. Аптекарь зі Львова Торосевич проаналізував хімічний склад води. Вона містить багато заліза, так само, як і вода в Дорні (131). За свідченнями др. Дітла, вміст солей заліза робить буркут не схожим на жодне з джерел Європи;

б). Буркут є також над потоком Добрим, там, де свого часу була копальня срібла коло Цівчина (132);

в). Набагато краща і смачніша вода витікає на полонині Альбін;

г). На високому схилі полонини Лостун.

Крім цих чотирьох джерел буркута в горах гуцульських, а саме в Довгополю (133), витікає вода із значним вмістом сірки. Джерело відшукали кс. Вірський спільно з теперішнім надлісничим ц.к. закладу державних маєтностей у Кутах Едвардом Паулі. Торік ц.к. Віденська академія мистецтв провела аналіз цієї води і дала їй високу оцінку. Той Едвард Паулі, любитель науки, налагодив, попри свої скромні можливості, у Ферескулі (134) виробництво особливо-го роду смоли — колофоніуму терпентини.

Це все свідчить, що наші гори мають великі природні багатства, лише потрібні непохитне бажання і об'єднання сил, аби з них можна скористатися для захисту інтересів нашої вітчизни.

Живуть гуцули також із сплаву лісу, в основному, державного. При цьому їм необхідні справжня спритність і відвага. Щодо дерева, то в горах росте: ялина, сосна, смерека, зустрічається кедр. Є високі дерева, але трапляються і низькорослі, особливо біля підніжжя Чорногори (135). То жереп (136). Ці голчасті деревця сягають у висоту до 4 стіп (137). Вище над ними росте рожевий рододендрон (138), своїм листям схожий до мірти, а цвітом — до турецького бузку. Рослину цю ще звать "альпійська ружа". Її багато є посередині Чорногори. Потім ближче до вершини росте лише islandicum чи polonicum, аж доки рослинність не зникає зовсім (139). Любителі про це детальніше можуть прочитати у працях ботаніка др. Гербіха. А пан Мікуліч перераховує назви рослин не лише ботанічні, але й народні — на руській (140) та румунській мовах.

У кінці згадаю про пасічництво. Кожен заможніший гуцул має бджіл, однак великі пасіки тримають лишень п. Берначик і деякі священики.

Розділ IV

Про нинішнє віросповідання гуцулів, а також про те, у що вони вірили колись

Віросповідання гуцулів є грецького християнсько-католицького обряду, зване ще греко-католицьким чи уніатським. Це не рахуючи великої частини гуцулів, що мешкають на Буковині. Останні визнають також християнську релігію грецького обряду, але православного визнання, яких через те і звано схизматиками. Ксьондзи на Буковині звать себе і своїх парафіян правовірними. У самих же буковинських гуцулів однаковість церковних обрядів не викликає іншого розуміння релігії. Однак руські (140) та угорські (141) гуцули без захоплення дивляться на волоських (142) ксьондзів з бородами. Бо гуцули кожного, хто носить бороду, без різниці чи то особа духовного чи світського стану, приймають за жида або за їхнього прихильника. Тому й гуцули, які мешкають над Черемошем (143), не люблять учащати до волоських церков.

Гуцули разом з іншими русинами, ще за часів Володимира Великого (144) добровільно прийняли теперішнє своє християнське віросповідання. З їхніх усних переказів не видно, коли саме і від кого вони перейняли релігію. Хіба що про це щось відшукаємо у давніх писемних документах, які зберігаються у монастирі в Рус-Молдавіці на Буковині (145) чи в інших тамошніх монастирях. Тим більше, що по горищах скитів знаходяться важливі пергаменти, привезені до Сучави гетьманом Богданом Хмельницьким*, звідки по смерті його сина та в час загального занепаду, в даремних надіях на молдавське воеводство їх порозбирали по окремих монастирях (146). Там вони на порошних полицях собі щасливо й спочивають. Як уже говорилося, канонік Петрушевич 1861 року писав про той кляштор в своїй історичній праці (147). Може, й справді з часом відкриються ще досі невідомі речі.

Судячи зі святково-народних урочистостей у гуцулів, можна приблизно вважати, що вони прийняли християнство в часи Володимира (148), бо:

а) гуцули святкують другий день Великодня, тобто понеділок, званий "обливанням понеділком"; а відомо, що церемонія взаємно-.....

* 1652 року.

го обливання у русинів походить від добровільного прийняття християнської віри від Володимира, який у Києві над Дніпром хрестив бояр і простий люд та й говорив: "Хто не хоче бути мені ворогом, най прийме враз зі мною хрест святий". Того ж самого дня року 988 наказав Володимир Великий викинути статую Перуна (149) на зарінок Дніпра, який і дотепер називається "Рін Перуна". Гуцули на поганьблення давнього поганства вишукують з полудня у великодний понеділок нехлюйного гуцула і зі словами "Іду нехарний на зарінок, та обмию собі нехар Божою водою", тягнуть його при спільному сміху на зарінок до води.

б) 24 липня, день пам'яті про перших руських мучеників Гліба і Бориса (150), відзначають гуцули в усіх горах як велике свято, рівне хіба що святкуванню зимового Миколая. Коли питаєте про причину свята, почуєте: "бо то ся нині борит Борис з Глібом". А були Борис і Гліб синами Великого Володимира (151), які пали жертвою підступного братовбивства, учиненого Святополком (152) (ті обидва народні свята детально описані в моїй трагедії "Братня незгода"). Як у польського люду збереглося традиційне ушанування могил Ванди і Кракуса (153), так і ці урочистості свідчать про народні традиції русинів.

в) пам'ять про самого св. Володимира (154), яку гуцули святкують 15 липня.

Говорячи про ставлення гуцулів до релігії, церкви святої і душпастирів, відкрито скажу, що воно добре. Суджу про це на підставі їхнього ставлення до молитв і катехізису (155). З часом, можливо, гуцули стануть більше обізнаними з користю сільських шкіл, а, отже, ще релігійнішими та моральнішими. Їх звичайне ставлення до шкіл прохолодне, хоч в кожному селі і є звичайна школа, і пару хлопців уміють читати й рахувати. В самім лише Яворові (156), де ксьондз і вчитель завдають собі чимало праці, скоро від цього виявиться користь.

Гуцули живуть дуже розлого. Так, наприклад, деяким мешканцям Жаб'я (157) до церкви треба добиратися 5 або й більше годин, отож і не мають змоги щонеділі відвідувати Божий дім. При цьому обов'язок катехизування (158) є для священика обтяжливим, та Пан Бог усе чує й так. Що стосується казань, то їх гуцули слухають тихо і охоче, хоча б і не були слова для них приємними, засуджували вади їхньої моральності. Та це, власне, підказує кожному ксьондзові його сумління. Однак є ксьондзи, які уміють церковні повчання оздобити цікавими оповідками про те, звідки береться град, грім,

комети, а також, що таке залізниця, телеграфічні дроти і т.ін. Ці захоплюючі для простих людей оповіді, незважаючи на віддаленість і сльоту, приваблюють їх на службу.

Доволі багато прикладів урочистого відзначення свят, особливо це стосується Йордана, дня Воскресіння і Зелених свят. По святах гуцули лічать пори року. Так Іллі, "гromове свято", яке відзначається у серпні, означає високе літо, день св. Дмитра — осінь, а св. Миколи — зиму і тріскучі морози.

Гуцули схильні до жертвних датків на церкву. Для прикладу, мої теперішні парафіяни на перший поклик зібрали 400 зл.р. і 1855 року закупили великого дзвона. Для церковних потреб гуцули офірують усе, що мають, а не лише дзвінку монету. Так приносять навіть молочні продукти, мед, хліб.

До самого ксьондза гуцули, як інші русини з Поділля і Покуття (159), мають довіру і пошанівок, називаючи його, звичайно, "панотче". При цьому зразу ж додають: "святий та миленький", або "егомостик у наш пишний" (пишний значить у гуцулів не пихатий, але красний вродою). Вираз "піп" до своїх ксьондзів гуцули уживають рідко, хіба що у гніві. Коли вони приходять до місцевого ксьондза з якимось проханням, то титулюють його, як правило: "Чесна наша коруно". При цьому треба бачити, що гуцули є відкритими, не люблять неволі і плаксивості. Навіть коли скажеш: "Я піп", то такий вираз подивує гуцула і він стоїть, як вкопаний. З усього видно, що гуцул робить для себе різницю між ксьондзом як попом-жертвником римського божища і між ксьондзом як моральним отцем його душі, християнським вітцем. Слово ксьондз має у гуцулів те ж значення, що і князь, і означає пошану та вищий науковий стан. І без мовознавства гуцул сам витлумачує собі той вираз із його внутрішнього змісту. Можна посвідчити, що порядний гуцул неохоче скаржитися на ксьондза. Та коли навіть з чиєїсь намови, звичайно, жидової, або часто і заздрісного сусіда, вдається до супліки (160), то в неділю коло церкви буває публічно ганьблений і обплюваний. На його адресу чуються слова: "А цур на тебе, цур на твої діти". Цікаво, що навіть ті, хто волочився, звичайно, шинками і стикався з волоцюгами або розпутницями, умираючи соромною для громади смертю, перед сконом скликають сусідів і при них виявляють свій жаль за скоєним при житті. Тому гуцули, незважаючи на свою завзятість, не є злостивими до тих, хто їх навчає засад християнства і турбується про їх моральність, отож і кажуть: "Сесе різкий, але таки добрий панотець". Прихильниками інших релігій гуцули не гордують, але, дивуючись, хрестяться і промовляють:

"Сесе фе, сесе погана віра, сесе якіс фармазин". Так вони сприймають бусурманів, жидів і кальвінів (161) як не католиків і уникають спілкування з ними, не маючи для того крайньої необхідності.

До релігійних перемін гуцули не є байдужими, як усяка з дитинства вільна натура. Неохоче змінюють віру своїх предків чи її окремі обряди. Опускаючи інші знані у нас обряди, для прикладу наведу лише один з них — "дідові суботи". Навіть найбідніші у ті дні зносять найсмачнішу поживу на гроби своїх дітей і родичів. Тут на кожному гробі ксьондз відправляє службу, а тоді цією їжею обдаровують бідних і калік. Подібний обряд у давніх литвинів описав Адам Міцкевич (162). Правда, ті "діди" мають у собі релігійні настановлення.

Не завадить згадати і про церковні обряди, котрі збереглися у гуцулів, тим більше, що в одному з чисел газети "Слово" (163) знаходимо таке: "Якоби гуцули наші зітхають за новою зміною церковних обрядів, аби під час літургії святої не дзвонено і аби стояти собі спільно". Не пускаюся у полеміку, та все ж, як слуга віри і науки Христової, зазначу таке. Перебуваючи нині серед гуцулів, які безпосередньо межують з шизматиками (164) на Буковині, і легко могли перейняти їхні церковні церемонії, свідчу, що то не є загальногуцульською концепцією. Бачиться мені, що автор виступу в "Слові" належить до тих молодих новаторів, які приїхавши на вакації чи просто на відвідини, з особистої буйності чи з бажання отримати професорське звання, не розібравшись у суті справи, пишуть подібні речі. А слід би врахувати, що наші гуцули від буковинських відділені лише Черемошем, і що на Буковині (165) маємо 16 греко-католицьких парафій, у яких наші ксьондзи часто в голоді і холоді трудяться для того, аби тих же русинів повернути у лоно святої віри.

Я мав змогу непогано пізнати наших гуцулів, бо п'ять з половиною років мешкав на Буковині коло Кімполунґа (166). А це восьмий рік живу між руськими гуцулами. Природно, що не замикався у чотирьох стінах, а увесь цей час спілкувався з людьми. До того ж, ось уже 15 місяців як виконую обов'язки крайового посла (167). Досить добре вивчив цей вільний люд, пізнав його спосіб мислення, звичаї і звички, його бажання і прагнення. З часу мого посольства не було й дня аби не приходили до мене старі господарі з гірських гмін, не якісь там зухвальці чи підбурювачі, а поважні депутати. Та жодного разу не чув, аби було бажання змінювати існуючі церковні обряди. Навіть як сам про те заводив бесіду, аби

почути їхню думку, зі смутним виразом відповідали: "Ой, егомостику наш солодкий, сесе, відав, гнів Божий!"

Прошу не судити мене, бо таївся з тим, що для утихнення братніх свар* зложив свій сертифікат посла (168). Та ви, мабуть, і самі це знаєте. Так от, прийшли до мене гуртом гуцули і мовлять: " Ми вам ніщо не провинили, а коли ви нашим ворогам що провинили, то най скажут, що они хочат там від вас. Ой і ми не сліпі, і ми Господа Бога молим за цісаря, тай за наші діти, а як ви такі не схочете далі нас боронити, то ми не оберем чужого; коли не будем мати письменного гуцула вже за депутата, то обирати будем простого гуцула неписьменного". Те визнання гуцулів 5 жовтня 1862 року багато хто чув у моїй хаті. В цьому можу й заприсягнутися, хоч пишу про це не з марнослав'я.

Аби пересвідчилися, що гуцули не за обрядові реформи, наведу дуже прості приклади з життя. Їх зрозуміє кожен.

а.

Стосовно борід у ксьондзів. Як уже говорилося, борода у молодих людей, незалежно від їхнього стану, гуцули сприймають як дивацтво чи й недбальство. Ідентичне з жидівським. Правда, сиві борода поважають, та лишень скоріше з пошани до того, хто зміг дочекатися сивини.

На молитву в церкві гуцул найперше стає перед образом Ісуса. Б'ється у груди. Тому, певно, сам без борода, що бачить борода, з якою малюють Спасителя. Те ж саме він почуває і перед образом св. Миколая, якого, звичайно, зображають з сивою бородою і до якого звертаються за допомогою у скруті, вважаючи патроном в людських нещастях. Відомо, що серед церковних греко-католицьких акафістів (169) русини найохочіше слухають звернений до Миколая. У час смутку та в радощах св. Миколай є їхнім народним обранцем. Надія на порятунок — то чи не найбільший стимул гуцульської набожності, але ж не борода, хоч би масивна й біла.

б.

Тепер щодо того, дзвонити чи ні під час служби Божої. Досить сказати, що коли б гуцул не почув голосу дзвона, то не рушив би до церкви на відправу. Адже, прийшовши здалека до церкви, там він уклікає перед образами Христа, Матері Божої і св. Миколая. Після молитви виходить, звичайно, на цвинтар, аби провідати кривних

* Про це дивись у розділі X.

або помилуватися краєвидом і погрітися на сонці. Коли ж почує поклик дзвонів, то з пошаною вертає до церкви. Тому й помилилися ті, хто хотів у церкві, що побіля Народного дому (170) у Львові, за рахунок малих надпсутих дзвонів, які використовують для літургії, збільшити об'єм великого. Гуцули не шкодували щорічних датків на Народний дім; саме Жаб'є (171) торік для цього надіслало 40 зл.р., але щодо церковних речей, раз куплених, то гуцули вважають церковною власністю, а отже і недоторканими. Одна справа єзуїти (172), а інша — віра дідів-прадітів. Коли усунемо дзвонення під час молитви Христу, то з часом хтось скаже, що й інші дзвони на дзвіниці — річ збиткова. Але ж ми не визнаємо віри Конфуціуса, ані брамінів (179), аби скликати до молитви з веж. Особливо в горах, де парафіяни мешкають так розлого, лише голос дзвона спроможний зазивати вірних до молитви за живих і мертвих.

в.

Коли гуцул підходить до Божого престолу, є таким же релігійним, як і русини з Покуття і Поділля (174). Ледве скінчиться свята сповідь, запалює собі кожен з них спеціально принесену з дому свічку і тримає її аж доти, доки ксьондз при віттарі не скуштує святої поживи. Далі ж уклікають, тримаючи ту свічку в руках; і гасять її аж допіру, як душпастир перехрестить присутніх церковною чашею. Та сама свічка запалюється і під час освячення паски. А що вона є, звичайно, довгою, згорнутою у кочело, то зберігають її протягом року з великою пошаною, подібно до того, як на рівнинах йорданську трійцю. Для чого відмінати те, що нікому не шкодить?

г.

Чудове виконання зовнішніх обрядів є невідворотне для людей, як створінь смислово-духовних. Обійдемося без цитат, а для порівняння візьмемо протестантизм (175). Оте занурення голови у капелюх замість святого хреста, усідання на лавці для молитви не є придатним для простого люду. Те ж стосується і законів лютеранізму (176), коли подружжя мешкає не лучене вузлами св. благословення. У нас, католиків, жінка поділяє шлюбні права свого чоловіка і є спільницею всіх його свобод, а у них — стає невільницею усіх примх свого чоловіка.

Кожен народ, якщо він не стоїть на доволі високому щаблевій освіченості, потребує для свого збудження чи, скоріше, духовного піднесення, поверхових ознак, але гуцулів сюди залучати не слід. Раз прийняті церковні обряди не так легко повинні мінятися, аби їх часом не визнали за саме-таки віросповідання, а отже і, Боже крий, не впали у протилежну прірву індуферентизму (177). Не

даремно його величність ксьондз метрополит барон Яхимович (178) своєю архіпастирською енциклою заборонив усілякі самочинні зміни в ритуалах нашої святої церкви. Внаслідок того розпорядження і крайове ц.к. намісництво заборонило усілякі подальші зміни обрядів, і все це кожному з нас відомо. Тож і не завадило б, якби ці панове новатори на цьому докладно зупинилися, бо результат від їх діяльності для простого люду може бути шкідливим. Страх збирає при самій згадці про те, як далеко може сягати зухвалість раз учиненої глупоти. Як доказ цього, а не з бажання когось образити, наведу два прикрі випадки, котрі свідчать, що приналежно уживана вода чинить добро, а некерована — має страшну руйнівну силу. Щось подібне з'являється і в наших неосвідчених мешканців Червоної Руси (179).

В одному селі, правда, не гуцульському, але не так вже і далекому від гуцулів, а саме в Мишині, що біля Коломиї (180), парафіяни перечаться зі своїм пробощем (181). Не чекаючи приїзду його величності консистора, силою забрали у церковного слуги ключі, не бажаючи їх доручити своєму душпастирю. Аж після втручання комісіонерного там дяка, при загрозі втручання з боку урядових військ, ключі таки були повернуті. Про це мені розповідав з великим жалем сам комісіонерний ксьондз декан Апіан.

Другий випадок зухвальства стався у Княждворі (182). Там парафіяни старому ксьондзові заборонили користуватися травою з цвинтаря, винайнявши її якомусь хлопцеві з Печеніжина (183). А треба знати, що трава зі старих цвинтарів завжди ураховується ксьондзом до інвентаря, бо так повелось, що належить вона тому, хто служить церкві. Тут хотіли на безбороннім ксьондзові випробувати його право на пасовище, не чекаючи якихось законних рішень.

Чому то все так, не знаю. Може, через буйність самих парафіян в тих обох селах, чи ще з якихось причин. Із Мишином та Княждвором сусідить Вербіж (184), село, у якому мешкає державний посол пан Ковбаснюк. Після його першого приїзду з Відня околицями розлетілася звістка, що він привіз із собою повні бесаги скарг на руських ксьондзів. Розсудливих людей це з одного боку смішить, а з другого дивує таке багатство таємних писарів. В усякому разі, зухвалість дужчає, отже, обережніше з реформами.

Я нікого не звинувачую в шизмі (185), а уболіваю за новаторів, які переконання черпають не з глибин, а з чуток і газет. То ж не відповідає конституції! Згадаймо собі про честь, притаманну на-

шим ксьондзам, про пошану до церковних обрядів, сумлінно беріжимо їх неторканість, раз і назавжди прийняті релігійні приписи.

Зрештою, тут не треба нині полеміки, ані дидактики, бо і гуцул пізнає, що є належне для християнина, і аби голова святої церкви був з хрестом в руці, як з канчуком на коні. Відомо-бо, що в Росії наступник трону, як гетьман у козаків, є тим, ким у нас є отець святий.

Гуцули за козаками загалом не сумують. Вони хоч і не читають газет, але мають часті зустрічі з купцями, знають, що де діється. Сам був свідком, як того літа однієї неділі по полудні кілька галицьких козаків проїжджали Чорногору (186). Туди виходили з церкви гуцули, дивилися вгору на комонників і так собі мовили: "Диви, братчику, сесі онде відав не належт до нашого цісара, бо у нашого цісара нема ані козаків, ані москалів, тай ми, бізівно (певно), не хочем ніколи належити до москаля, бо там, брате, ще панщина, а у нас як не було, тай най і не буде того сорому". Одне — убиратися згідно зі смаком, інше — вивудити якісь новини або й дивацтва.

Таке ось моє практичне переконання. Може, теорія в інших і ліпша, та не знаю, чи то для теорії, а чи для практики 1842 року газета "Times" царя Миколая назвала "halb Papst, halb Grenadier" (187).

Якою була у гуцулів релігія ще до прийняття християнства, важко сказати, однак деякі ще й досі існуючі у них звичаї дають підстави уважати, що то була суміш поганства римлян і греків, а також суміжних їм борусаків, які нині зветься пруссаками (188). Збереглася давня пошана гуцулів до гадів, найвищого божества борусів. Ще й нині жоден гуцул не ударить гадини, промовляючи: "Не бий софію, бо ти умре мама". Софія походить від давньогрецького "sofos, sopientia", тобто уміння. Гадина ж, яка випускає жало, була символом вічності. Одного разу, провадячи мерця, побачив я великого гада, що плазував між мною і гуцулом, який крокував поряд. Правда, ніхто з гуцулів не наважувався його забити, аж доки я сам не зліз з коня і не кинув у нього каменем. Тоді й вони наслідували мій приклад. За велике щастя гуцули вважають, коли гадина зі зрубів випадково дістанеться на сплав. Від давніх римлян і греків гуцули перейняли плачки, де дівчата з розпущеними косами оплакують померлого. Сюди ж слід причислити і "obulum Charonis" (189) — мідні гроші, що передаються з рук в руки, а коли через гріб передадуть дзбаночок молока, то мідяки ці потаємно вкидають до ями. На окремих весіллях доводилося чути: "Ей лада, лада, Ей дана,

дана". Лада, ладна, то богиня краси, а дана, то, певно, Діана (190), богиня недрів і лісів; нині наречену звать княгинею.

У гніві гуцули мовлять: "Аби тя, плута, тай смага побила". Плута, від імені божища Плутос (191), а означає це слово у гуцулів град і хмари, хмаролом. Коли гуцул дуже розсердиться, то, хрестячись, каже: "богдай тя Перун (192) трісл!". Перун — поганський бог у слов'ян, який жбурляє блискавками. Це також свідчить на користь давності існування гуцулів.

Розділ V

Про моральність гуцулів і їхній характер

Порівнявши моральність гуцулів і людей більш освіченіших, можемо сказати, що перші стоять на низькому рівні.

Вони зберегли в собі деякі давні позитивні риси, але й не віддалили від себе давніших та новочасних негативних нашарувань. Отож і хочу накреслити тут правдивий образ гуцулів, не втаївши про них ні доброго, ні злого.

До позитивних рис нинішніх гуцулів належать їхні гостинність, гонор, гордість за свій народ. Правда, гордість — то уже традиційне. І переходить вона, скоріше, у пихатість. А що гостинні гуцули, то це визнає кожен, хто звідав їхні околиці. Амбітність гуцула така глибока, що до іншого про себе мовить у множині. Хто ж уміє підтримати його оту амбітність, то може сподіватися і на найвищі жертви з боку цього народу. Доказом цього може послужити остання державна позика, для якої лише в самому Жаб'ю (193) зібрано 10 тисяч зл.р. Крім того, гуцул є відвертим, не має підступності. Її запримітити можна хіба що у мисливців, але ж хитрість притаманна усім стрільцям. Гуцул також завжди веселий, навіть не зважаючи на голод і холод. Послужливість перед чужими ніколи не переходить у лакузство, бо тим гуцул гордує. Крім того, він є акуратним у домі, а в убранні навіть вигадливим.

Усе то позитивні риси, але, на жаль, не бракує і злих. Найперша та, що гуцули не уміють цінувати часу. Наприклад, найняти провід-

ника в горах чи то самого, чи то кінного коштує однаково. Крім того, з кожним днем у гуцулів з'являється хіть до взаємних судових процесів, навіть через дрібниці. Трапляється це через облудність підступних адвокатів чи з намови лихварів, але в усякому разі, виходить на зле.

Від часу напливу жидів трапляється горами, що дехто з гуцулів марнує свої набутки, особливо там, де отримав ґрунт як жінчине віно. Через свою неосвіченість гуцул легко стає зухвалим, а ображений кимось, стає дуже мстивим! Доказів цього досить у кожній гміні. Ось два факти з Жаб'єго (193). 1856 року жінка убила і дрібно посікла свого чоловіка та 12-річного пасерба. Трупі їхні сховала під підлогою у власній хаті, де вони пролежали близько 10 тижнів. Злочинницю виявили і засудили на 20-річне ув'язнення. Інший випадок стався 1862 року. У лісі знайшли розчвертоване тіло чоловіка, який був у злодіїв провідником. Злочинців не знайшли і досі. Крім здатності до помсти, гуцул також іде й на лжесвідчення, навіть на кривоприсягання. Тоді суди чи пересуди тягнуться по кілька років.

Власне, це усе діється не так вже й часто та й не у кожній громаді, але все ж частіше, як би могло бути. Не трачу надії, що з часом таки припиниться.

У подружньому житті гуцули є не дуже вірними, однак загалом про це судити безсторонньо не можна. Причину, певно, треба шукати в тому, що живуть розлого, без нагляду, а може, й у тому, що мають сильну поставу. Останнім, наприклад, деякі німецькі літописці оправдовують колишнє багатожонство германців (194). Але в усякому разі, народ, який є частиною суспільства, має жити за його законами. Християнство забороняє перелюбство, отож лише при повному розповсюдженні науки Христової зможемо усунути те зло. Це є святим обов'язком ксьондза, учителя, уряду і старшини.

Недаремно кажуть, що риба смердить від голови. І як то заборониш простому гуцулові, коли мені розповідали, що колись священник, їдучи з Жаб'я до Буркута (195), наказав всадовити на коней 12 гуцулок і при такому конвої вирушив у дорогу. Наряди у них були близькі до амазонських (196). Може, це читач і сприйме з недовірою, і мені б у те вірити не хотілося. Але ж то чиста правда, що якийсь похилого віку епікурейчик Егергаус із Винник з-за Львава (197) захоплювався молодими натурами. Найпроникливіша наука не зуміє виправити того, що зробить лихий приклад. Але не тратьмо

надії. Нині оплотом моральності мають стати народні школи. Може, вони справлять належний вплив на молоде покоління і простолюдин спізнає користь освіти. Добрий приклад у цій справі маємо в Білоберізці (198), де громада без жодної сторонньої допомоги десь тиждень за шість вибудувала школу на три покої. Як говорилося вище, добре йде шкільна справа в Яворові (199). У Косові (200) вже немає місця для тих, хто бажає учитися; хлопці мають добру здатність до науки. Коломийська гімназія (201) стала великим подарунком для мешканців цілої округи. Її вихованець, син вїйта з Гвіздця (202) у 1862 році став першим преміантом. Аж душа радіє, як подивився на дітей, які роєм висипають зі школи у Снятині (203). При цьому варто віддати шану його екселенції граб'єму Агенорові Голуховському (204), стараннями і власним коштом якого завдячують своїм існуванням коломийська гімназія і снятинська школа. Колись дідичі не бралися поширювати сільські школи, аби не було грамотних для написання скарг. Але ж хіба нині не існувало б свар у нашому краї, якби наш волостянин і читати, і писати сам умів?

Звичайно, запровадженням і спорудженням сільських шкіл клопочуться селяни, а місцями і шляхта підтримує ті добродіє для блага спільної вітчизни заклади. Великий обов'язок тих, хто править народом, це робити і учити так, аби повністю повернути злагоду і моральність, бо брак їхній дається взнаки не лише поміж гуцулами.

Не мені про це вести бесіду, але, гадаю, що все одно якою мовою чи графікою має вестися наука — латинською, готською, кирилицею чи гражданкою (205). Головне, аби не обтяжувати намарно їм голови, а учити корисних для себе і держави речей. Не треба чудернацькими вимогами позбавляти їхніх родичів останньої крихти хліба, а слід заохочувати їхні успіхи, що ведуть до справжньої освіченості. Про те кожен буде відповідати не перед газетами, а перед Богом, який не зі слів чи обіцянок, але з учинків і чеснот судитиме про заслуги кожного з нас.

Розділ VІ Будова тіла у гуцулів обох статей

Будова тіла у гуцулів є сміливою і веселою, як і в інших народів, над якими не тяжіло ярмо неволі. При тому вони є сильними і кременезними, як і личить справжнім горянам. Гуцули, звичайно, вважаються слов'янами. З обличчя вони смагляві, блондинів поміж ними мало, а рудих і взагалі не зустрінете.

Чоловіки високі зростом і міцної будови, легкі на ходу, а такі витривалі, як коні. Можуть іти цілий день швидкими кроками і, здається, що то їх зовсім не стомлює. Часом провідник у горах, випереджаючи інших, іде попереду; всідається на ґруні і, весело роззираючись довкола, певно урадуваний своєю прудкістю, дістає люльку і викресує вогню. Коли порівняєшся з ним, знову йде наперед. Груди у гуцула випуклі і широкі. Мужчини носять завжди довге, кучеряве волосся. Обличчя їхні пропорційні, зуби білі і густі, очі пильні і проникливі, найчастіше чорні. Плечі рівні й широкі, руки і ноги жилаві, а не обвислі й товсті. Вони мають великий крок. На вигляд привабливі, особливо старі гуцули, які вже мають сивину. Вона гарно поєднується з жилавістю рук і ніг. Останню, певно, треба вважати наслідком важкої праці на сплаві дерева. Крім того, гуцули носять вуса, підкручені на особливий манір; правда, не мають борід. Бороди заводять хіба що вже дуже старі чоловіки. Жінки тому, що люблять кокетувати, мають завжди усміхнені уста і пожадливість у погляді. Чоловіки, навпаки, дивляться поважно, ніби із задумою.

Чоловіки і жінки дуже витривалі до усіляких змін температури, будь то навіть тріскучі морози. А часто уживані купелі дають їм змогу утримувати жвавість тіла і в літню спеку.

Ріст гуцулів, звичайно, в межах від 5 до 6 стоп (206). Вищі за 6 стоп трапляються рідко, але і карлів між ними відшукати важко. Хіба що серед мешканців Ватра-Молдавіци на Буковині (207). Її населяють люди досить невисокого зросту, надто вже чорне обличчя яких і хвилясте волосся наводять на думку, що то цигани чи й мурини (208). Крім того ті, хто живе у селах Бряза і Гропа на Буковині (209), мають дуже велике підгорля, зване волон. Це приписують впливу шкідливих речовин, що знаходяться у воді.

Середня тривалість життя гуцулів сягає 80-90 років, а в кожному селі ще можна нарахувати по кілька мешканців, яким минуло понад сотню років. 1852 року у Кирлібабі (210) мені особисто довелося ховати гуцула Петра Будзула, який служив гренадером "ще за цесаревої Марії Терези" (211). А в жаб'ївській метриці за 1840 рік є записана гуцулка Катерина Гаврищук, яка померла у 120-річному віці. Узагалі, молодими гуцули помирають не часто, але зате велика дитяча смертність. Так із 300 новонароджених помирає десь до 250. Причиною цього, здається, є те, що матері власних дітей не годують грудьми. Коли звертаєш їхню увагу на це, то чуєш звичну відповідь: "ріжком (212) нас годували, і ми так будемо". І це не тому, що жінки мають слабе здоров'я, а просто хочуть бути вільними у справах і тілесній жазі, незважаючи навіть на шкідливі наслідки. Про останнє аж надто промовисто свідчать громадські заклади для хворих у Коломиї, Чернівцях і в Станіславі (213).

З епідемічних хвороб восени і навесні в горах панує нервова гарячка. Діти найбільше умирають від кривавої бідунки (червінки). Тій слабості піддаються і старші, особливо на переднівку, коли для погамування голоду вживають недозрілі боби або іншу зелену городину. Однак випадків холери у високих Карпатах останнім часом не було. Літні люди, згадуючи про моровицю, чуму, називають зілля, корінь якого був чи не єдиним засобом проти чуми. Це — "дев'ять осіник". Назва ця підводить до думки, що корінь повинен перебути в землі дев'ять осей, перш аніж стане цілющим. Зілля це має довгий жовтий корінь, квітне будякувато, попри саму землю. Гуцули використовують при лікуванні різне зілля, з самої назви якого можна довідатися про його цілющі властивості. Наприклад, підойма, підореа (вживається при болях у крижах), масне зілля, грань і т.п. При пораненнях уживають найчастіше арніку, якої доволі у горах.

Розділ VII

Сучасне гуцульське вбрання

На відміну від мешканців Поділля і Покуття (214), які мають тяжку, невольницьку одіж, гуцульське вбрання легке, вільне, зграбне. На колір воно яскраво-червоне, пунцове з амарантовим, біле й блакитне. Це все гуцульські барви. Жовтий же колір використовують лише для прикрашення галунів на капелюхах і спідницях, оздоблення мосянжних ременів. Чоловіки мають коротку і сміливу одіж, пристосовану для життя у горах. У жіночому вбранні також знаходимо компоненти, що відповідають потребі швидко всідатися на коней.

Власне, увесь гуцульський стрій за своїм характером є бойового типу. Для оберігання від ударів грудей призначені два чи чотири ремені, які спадають через рамена. Їх прикрашено густо набитими мосянжевими цвяхами, які з протилежного боку залито ціною (215). Аби метал не забруднював сорочки, ремені ці знизу підшито замшею. На одному з ременів закріплюється порошниця, тобто пристрій для пороху, виготовлений з оленього рогу чи дерева і оздоблений цвяшками чи білими кісточками. Порошниця завжди висить з правого боку ременя, спадаючи на лівий бік. З лівого ж рамена спадає також подібний ремінь, завширшки зо три цілі (216). На ньому висить оббита округлими мосянжними гудзиками гуцульська торба, звана ташкою. У ній не тримають більше нічого окрім кресала, кременю і люльки. Така ташка нині коштує 13 зл.р., а порошниця до 20 зл.р. Споряджають собі оце все гуцули самі. Схрещення оздоблених мосянжем ременів є добрим захистом для грудей. До того ж, гуцул убирає високий ремінь, десь шириною близько стопи, скріплений чотирма міцними пряжками. Раніше ще озброєний і пістолями, а тепер лише двосічним ножом на зразок стилета і топірцем, гуцул стає і справді неприступним для ворога.

Короткий сардак (217), що сягає повище колін, завжди пунцово-амарантового кольору, власної роботи, вишиваний синіми шнурками. Влітку поверх сорочки носять лише коротку яскраву безрукавку, вишивану єдвабом, котра зветься кептарем. У найбільші морози гуцули не вдягають кожухів, а лише свій кептар, поверх котрого убирають сардак у клини внизу, або байбарак, тобто той же сардак, але без клинів. Штани, звані у гуцулів убраньим, амарантові, хоч часом трапляються і з синього магазинного сукна.

Невисокі і зручні для ходи шнуровані черевики вдягають на шкарпетки, звані тут капчорами. На колір вони амарантові, білі, а чи й жовтаві. Гуцули носять найчастіше округлі капелюхи із галуном або золотою бляхою, прикрашені gvasl (218) страусовим пером. Буковинські гуцули довкола капелюхів носять павичеві пера. Коли зима дуже вже люта, гуцули вдягають округлі шапки з амарантового сукна, підбиті чорним баранячим хутром.

Гуцунський стрій доповнює і традиційна біла гугля (219), що, ніби угорський доломан (219), з правого рамена спадає на ліве. Її убирають лише при великій параді і обов'язково для верхової їзди. При цьому коня женуть галопом, аби вітер розвівав гуглю. Під час їзди у піднесеній над головою правій руці тримають топірець, тут же донизу звисає канчук. Гугля, здається, первісно служила гуцунам лише для того, аби закривати блискучі предмети на грудях, щоби ворог їх не міг побачити здалеку. Нині ж її використовують для доповнення галантності святково вбраного гуцула. Одіж у гуцулів охайна, сорочка чиста, тонка, із збираними рукавами. У будень гуцули носять чорні сардаки, чорні чи сині штани. Літуючи на полонині, носять сорочки, вимочені у маслі, — мазенки. Сорочка ця хоч і чорна на вигляд, однак оберігає тіло від комах-паразитів.

Гуцулки також носять подібну одіж. Дівчата заплітають волосся у дві коси, заокруглені на голові. Як прикраси уживають червону волічку з додатком дрібною білою мушлі з-над Тиси (220), або дрібних гудзиків, які звуться бойтиці. Заміжні жінки, ідучи до церкви, убирають білі перемітки, а взагалі ж на головах носять великі туфтукові чи едвабні хустки. Кульчики у гуцулок металеві, позціплювані, як ланцюжки. Окрім цього, заможні жінки кокетують у так званих гардах. Це щось схоже на колію, зроблену із сороковців (221) у три ряди. Гарду носять на грудях поверх пацьорок (222).

На шії жінки мають дуже багато скляних пацьорок. Тонку сорочку покриває горсет, вишиваний на раменах яскравими барвами; виготовлено його з грубого полотна. У святкові й весільні дні вони носять досить таки широкі спідниці із голубого сукна, вишивані у кілька рядів галунами. Зазвичай, замість тієї невольницької "обортки" (223) мають гуцулки лише самі запаски — спереду і з тилу, які виготовляють з вовни, також переважно пунцової. Заможніші ж візерунки збагачують срібними або жовтими прошвами. Чоботи мають завжди чорні або жовті, бідніші ж ходять у постолах. Дівчата вдягають постолі завжди на амарантові шкарпетки, а вище, якщо всідаються на коней, закривають ноги у опинки, зроблені з білого сукна. Гуцулки підперізуються завжди яскраво-червоним поясом,

часто ще поверх пояса обв'язують яскраву хустку, аби "закрити перехід".

Жінки, як і чоловіки, гуглю уживають як святковий убір, але при цьому не користуються топірцем, а лише залитою оловом палицею.

Палицю носять і при пішій ходьбі, певно, як опору при сходженні крутими стежками. Жінки при собі, як правило, не носять багато грошей, лише в малому кошуку (кептарі) з правого боку є невеличка кишенька з червоної сап'янової шкіри — то для дрібних монет. Чоловіки паперові гроші носять у мошонках з білої шкіри, у пулярсах, або й у чересах, де колись ховали таляри або дукати.

Розділ VIII Про мову гуцулів і деякі їхні оригінальні вислови

Розмовна гуцунська мова є руською (224). Не таїть вона у собі жодних провінціалізмів та чужоземних слів, різниться від старослов'янської книжної мови. Гуцули не люблять уживати і московських (225) висловів.

Попри це все гуцули таки використовують деякі оригінальні вислови, не зрозумілі тим, хто не знайомий з цим народом зблизка. Гуцули не мають словників своєї мови, а що такі вислови можуть придатися мовознавцям чи іншим дослідникам, які візьмуться за вивчення цього народу, то й наведу тут найважливіші з них.

Кожен гуцул, вітаючись, сміливо каже: "А чи миром, братчику?" На запитання відповідають: "Миром". Тобто, усе спокійно, щасливо. "Миром, легіню".

"Ей варе лихо, брате" значить, що справи кепські. Вислів "варе", певно, від слова "варегі", від якого дехто хоче виводити походження гуцулів. І це є правдоподібним, бо гуцули у трискладових словах завжди затримують останній склад. Наприклад, замість "Танасію", гукають "Тана", а замість "Николо" — "Нико", "Параско" — "Пара". Отже, може, і замість "варяги" (226) мовлять нині "варе". Це так же правдоподібно, як і те, що назва гуцул є деривацією від закінчення волоського "ул" і слова "гуц", яке у румунській мові означає "міц-

ний, сильний". Колись же усі люди були сильними, міцними, а не дрібними тілом. Але вольно Томку в своїм домку. "Варе" може також споріднювати гуцулів з отим римським "Quintilius Varus", який нещасливо бився з тевтонами і на курії капітолію був зустрінутий словами "Vare Vare! redde mihi legiones meas" (227). Тим більше, що вислів "варе" гуцули вживають лише тоді, як мовлять про щось лихе, про якесь нещастя. Навпаки ж, говорячи про щось добре і веселе, додають "сме". Оті "варе" і "легію" є у гуцулів нерозлучними словами. "Легію! Ей, легію, легіоньку, легію-легію!" означає: "Ей, молодче жвавий, гарний і відважний". Це, певно, тому, що слова "Legio, qui legionis est" означають "здатний до бою". Навпаки ж, слабосилих звать "хмизом", а боягузів погордливо "бойками". Слово "гляба" означає "неможливе діло".

"Ватра" — то великий вогонь.

"Кріс", тобто стрільба, переносний пристрій з кременем.

"Кресані" означає головний убір округлої форми, капелюх.

"Гарда" — то жіноча прикраса на шию, зроблена з сороковців, скріплених у три ряди.

"Байбарак" або "петик" — то є звичайний сардак, але без клинів.

"Сембрині" — служба у когось. "Сембрилі" — винагорода за службу.

"Царинка", красива лука; на Уграх значить "царське поле".

"А цур на тебе" — ганьба на тебе. "Цуратися" — відрікатися.

"Челідина" — не лише звичайна челядь, але й жіноцтво загалом.

"Мандзюхи" — учені люди, техніки з пошуку мінералів.

"Пишний", тобто ідеал пишності і погідного життя, слави. Так кажуть і про того, хто великодушно вибачає комусь образу або заподіяну проти нього шкоду. Про такого кажуть гуцули: "Сесе не чоловік, але якийс рахманин" (Про це дивись дещо у розділі IX).

"Шалаш-хитар" означає помешкання і господарку.

"Комашня", великий обід за участю гостей. Це, певно, від слів "commedere, commassare", разом їсти чи з румунської "massa mare", великий стіл.

"Помана", посмертний дарунок, спадщина худобою. Це від слів "поминати, згадувати".

"Проща" — посмертна промова ксьондза чи прощання помираючого з живими. Походить від слів "прощатися, пробачати".

"Хороми" — сіни; від слів "хоронити, хоронитися".

"Кліт", комора біля спальні, у котрій зберігають вбрання.

"Ворині" означає межовий пліт. Слово ж "пліт" — це сплавляння деревини, від "плоть", тобто "тіло".

"Грунь" — маківка невисокої гори.

"Боришка", картопля. Назва ця, гадаю, походить від прислів'я про весняний день пам'яті святих Бориса і Гліба: "Борит ся голод з хлібом". Відомо ж, що до появи тут картоплі, лютували голодомори.

"Боутиці" — жіночі прикраси, що влітають у коси.

"Харч", харчуватися, тобто усіляка їстівна пожива.

"Харний", доглянутий; "нехарний" — брудний, нехлюйний.

"Ой я бізую" значить "ой, я зневажаю себе".

"Я фелелую", тобто клянуся Богом.

"Марга" — худоба загалом. Певно, від волоського "маре", достаток.

"Дроб'ета", тобто вівці і кози, дрібна худоба.

"Курман", суканий шнурок. "Ліжник" — ковдра на ліжку.

"Котюга" — пес. Може, від угорського "котюг", також пес.

Коли хоче комусь побажати добра, гуцул каже: "Абись трвав", тобто "абись щасливо жив".

Вищий ступінь зичення добра висловлюють так: "Абис ся дочекав гаразду собі, та й потіхи з дітей та й газдині!". А при найвищому ступені кажуть: "Абис божим стався!". Клянучи комусь, говорять: "Щезай, напасте, опудо!". У нападах гніву промовляють: "Абис ся за зуби уфатив" чи "аби тя по верхах, а кости твої аби по шпиціх серед ночі носило!". Шпиці — то найвища вершина Чорногори (228). Коли ж гнів доходить щонайвищого ступеню, то гуцули говорять: "Аби тя грім трісл!" чи "аби тя смага та й плута побилал!". Слово "плута" походить від імені поганського божища Плутоса (229), а вислів "смага", певно, від "смуга", чорний знак на грозових хмарах, адже зичать цими словами нещастя. Проклинаючи ж свого ворога, гуцули кричать, хрестячись: "Абис дідьком стався!". Це на протива-

гу доброму зиченню: "Абис Божим стався!". Не погрішу проти правди, коли скажу, що попри нинішню здатність до перелибства і лжесвідчень, викликаних тісним спілкуванням з жидами і підступними писарями, гуцули не вживають прокльонів, де що не слово, то "чорт", "дідько", "аби тя триста чортів вхопило та й мучило", які досить таки часто виходять з уст мешканців Поділля і Покуття (230). А це має своє значення.

Для тих, хто любить споглядати не лише чужі піраміди і руїни Пальміри (231), милуючись цезаревими палацами, а й залюбки порпається у своїх домашніх руїнах, шукаючи залишків старовини, осмілюся навести оці три оповіді:

а). Овідова гора й Овідове озеро — два місця у гуцульських горах коло Кутів, поміж Тюдевом і Великим Роженом, які покаже кожен гуцул. А пов'язані вони з іменем славного Овідіуса, який тут перебував у вигнанні (232). Відомо, що Дакія Панонія, нинішні Покуття і Буковина (233), були місцем вигнання у давніх римлян. Подібно ж коло Сольної (234) на Буковині показують скелю, звану Овідовою. У ній є місце для спочинку; здається, там колись мешкав якийсь пустельник або чернець, давній монах. Щось схоже є і в Раковцю над Дністром (235), де у вапняковій скелі ще видно сліди фарби над видовбаним ложем, де також мешкали монашки. Там же мав бути колись навіть образ Матері Божої, намальований тими же монахами. А коли неподалік було вже збудовано замок для охорони від татар вдів і сиріт, його перенесли туди (Про це свідчить напис над брамою: "Securitati viduarus et orfanorum") (236). Це було вже тоді, як король Ян Собеський, розгромивши під Обертином (237) татарів, перебував у раковецькому замку. Пізніше цей образ дістався руській церкві у тому ж Раковцю. 1848 року церква згоріла, у пожежі пропав і образ Божої Матері. Звістку цю з великим жалем сприйняла тамтешня власниця Текля з граб'їх Боровських Дверніцька, про яку кожен може сказати, що то була полька старих чеснот! Не даремно мовлять: "Ей, було то колись, було, аж згадувати серцю мило. В костелі били чолом, а не стояли перед костелом".

б). Подібна ж вапняна скеля, яка таїть у собі чимало підземних ходів, ніби катакомби Парижа і Рима, є в селі Більче Чортківської округи (238). Хоч вона й лежить за межами Гуцульщини, все ж згадаємо про цю власність ксьондза Адама Сапєги. Як розповідав доктор Гербіх, знавець ходів, це — пам'ятка про татарське лихоліття, бо усередині знаходяться чимало людських кісток. То за мешканцями Руси, які сховалися від ворогів у катакомбах, було завалено вихід. Люди загинули в горі від голоду. Хто хоче, може

спуститися у підземелля і пересвідчитися в цьому, але заходити далеко не слід, навіть маючи надійного провідника.

в). Згадую про родину Ласкаріщуків, яка мешкає нині у Жаб'ю (239). Ці люди вирізняються з-поміж земляків високим чолом і орлиним носом грецького типу. На думку спадає останній грецький імператор — візантійський цезар Теодор Ласкаріс, який, як відомо, довгий час гостював у руського князя в Галичі над Дністром, шукаючи там, подібно до Андроника (240), сховку у русинів. "Чук" — то руське закінчення, схоже як "віч" або "скі" у поляків. Може бути, що той Ласкаріщук, якщо не безпосередній нащадок того Ласкаріса, то в усякому разі є його родичем, що ще раз доводить давність гуцульського племені на цій землі.

У VII томі своєї загальної історії про тих Андроника й Ласкаріса цезар Кант пише таке:

"Константинопольський цар Андроник, останній з роду Комнінів, а до того ж з синів Олексія Комнина, 1180 року повстав проти свого братанця Олексія II, сина свого стрия Маннела I, грецького царя. У час, коли Маннел I переслідував його, то Андроник ховався в русинів у Галичині, потім, з'єднавшись з русинами, він виступив оружно проти Маннела і помирився з ним. Згодом же через підозру мусив утікати до Понту (241). Звідти Андроник знову виступив проти Константинополя (242). При цьому він наказав осліпити Олексія II, а всіх його лучників — замордувати. Пізніше, хочачи позбавити життя одного з магнатів, Ісаака Ангелоса (243), залишив його підвішеним за ноги у театрі, а той Ісаак Ангелос став цезарем греків.

Той же Ісаак зі своїм сином Олексієм IV шукав допомоги проти свого брата Олексія III (244) у хрестоносців під час їхньої четвертої війни. Хрестоносці, які склалися з французів і німців, проти волі папи римського Інокентія III (245) 1204 року вдарили на Константинополь, маючи флот, призначений для вигнання мусульман із Сирії (246). Трофеїв забрали на 24 мільйони франків, осквернили церкву святої Софії. Тоді обрали греки імператором Теодора Ласкаріса, однак буйні лучники нав'язали їм Болдуїна I. Того Болдуїна узяв у неволю Як, король болгарів, і тримав у полоні 20 років, а відтак власна його дочка наказала полоняника убити у Франції".

Хоч ця оповідь і далека від Гуцульщини, але навів її для того, аби показати, що хоч як далеко сягає зло, але кара за нього приходиться завжди, часом навіть і на тому світі. Загальна ж історія цезаря Канта присвячена вітцеві святому Піусові IX (247) і написана без-

сторонньо. Бережи нас, Боже, від таких перипетій. Той пресумний переказ повідав нам і про давніх русинів. Виходьмо з неволі й занепаду при допомозі щоденних божеських стосунків і освіти, усуваймо глупоту і неморальність, пересуди і забобони зі свого життя.

Розділ IX Гуцульські народні звичаї і святкові обряди, а також шкідливі і нешкідливі забобони

Гуцули мають чимало різних звичаїв як суто родинного характеру, так і громадського. Вони значно різняться від звичаїв інших мешканців Руси (248). Давне прислів'я "Що край, то обичай" гуцули вживають на свій манір: "Що грунь, то инча встанова" чи "Хата инча, гадка инча".

Навіть звичаї й урочистості, притаманні й іншим обивателям Руси, у гуцулів мають своє звучання, але є й цілком окремішні звичаї.

а.

Урочистість, звана полонинським ходом, поширена поміж усіх гуцулів. Мешканці Східних Карпат (249) навесні, як правило, усередині червня, зі своєю худобою вибираються у полонину, де пробудуть аж до пізньої осені. Свято проводів розпочинається тоді, як зі схилів Чорногори (250) зійде сніг і починає зеленіти трава. Триває ж воно 8-10 днів. Тоді на Гуцульщині велика радість! Зранку і до пізньої ночі над горами чути веселі голоси трембіти. Цей інструмент, обплетений корою, ширина якої до півтора сяжня, потребує досить сильних грудей, особливо при виконанні сумних тонів, подібних чимось до голосу бойової труби. На грунях цими звуками підганяють своїх овець. Коли ж наближається подібний їм, здіймають стрілянину, а потім, подаючи одне одному правницю, цілюються в лице, незважаючи на стан і вік. Жінки ж стоять дещо оддалік. Багатші частуються вином або міцною горілкою з встановленого на коні барилка. Попередньо домовившись, де і хто на якій полонині

має лучитися, рушають гуртом від 200 до 400 дійних овець, не рахуючи рогатої худоби і коней. Число ж останніх залежить від обширу самої полонини, кожна з яких у середньому має до 500 моргів (251) у перерізі. Дорогою до призначеного місця пастухи безперестану грають і стріляють, а прибувши до стаї, обирають собі керівника (ватага). Коли приходить час розмірювати набіл і надій овець, пастухи, б'ючись об заклад, стріляють по цілі зі штуців, домашенок чи коротких татарських дзіворовок (252). Часто стріляють на лету і стерв'ятників чи орлів.

Спостерігаючи за летом орла, ворожать. Коли орел кружляє над стаєю, то це є злим знаком. Дивлячись у небо, гуцул тоді промовляє: "Варе легіню, будем лихо гостити". По закінченню виборів ватага печуть найжирнішого барана, готують мамалигу на сметані (балмош) (253) і розходяться додому. На полонині залишається лише потрібна кількість чоловіків. Жінки, що повертаються у села, протягом трьох місяців зостаються бездоглядними, а отже, певно, і ведуть не цілком моральний спосіб життя.

Пастухи вночі при стаях палять вогнище, аби відлякувати від стада ведмедів. Той обважнілий звір має особливе мисливське чуття і полум'я його не дуже то й страшить. Аби його не зачули вівчарські пси, ведмідь скрадається до стаї проти вітру, набравши в лапи багато моху. Вхопивши кабана чи барана, закидає його собі на спину і так утікає, що важко його наздогнати й конем. Навесні ведмідь є досить зголоднілим. Взимку, забарикадувавшись хмизом у своїй барлозі, він ссав власну лапу, а з настанням тепла розвалює буду і виходить на світ. Годується лише скелястим мохом або коренями. Коли у полонині з'являється худоба, ведмеда задовольняє невелика здобич, а як здобуде досить сил, то уже гордує малою стравою і цілиться на рогату худобу і коней. Відчуваючи наближення хижака, велика рогата худоба видає жажливе рикання і втікає у вертеп або долину. Коні ж навпаки, утікають на вершини. Ведмідь легко нападає на коня. Варто йому скакуна відлучити від гурту, женеться за ним, доки аж не кинеться коневі на хребет і не вп'ється у карк. Однією передньою і обома задніми лапами тримається на коні (або волі), а другою передньою поганяє жертву куди сам хоче, доки аж не зажене у неприступні хащі. Зачувши поряд себе постріл, ведмідь утікає, часом навіть залишаючи здобич. А коли нападник досить таки близько, ведмідь з корінням вириває молоду смереку і нею калічить усе довкола. Пінячись від гніву, ведмідь кидає у людей чи худобу каміння. Я сам був свідком цього, коли 1860 року ведмідь пригнався аж до села. Гуцули відігнали звіра, а він, розгні-

ваний за те, що позбавили його смачної поживи, з гори Кринти метав у людей камінням.

Як відомо, ведмедиця приводить двох або трьох ведмежат. Поранена переносить своє лігво в інше місце. Не чув, аби ведмідь кидався на людей, хоч поранений звір своєю люттю стає схожим на тигра. Відважні гуцули засідають на ведмедів. Стараються вцілити у лоб чи груди. При цьому, звичайно, ладують по дві кулі в одне дуло; на самих же кулях витинають хрестики. Є також забобон, що лиш свячена куля може забити ведмедя, тож її попередньо макають у свячену йорданську воду (254).

Маю парафіян Леся Скомачука і Андрія Безачука. За час мого восьмирічного перебування у Жаб'ю (255) ці чоловіки забили дев'ять ведмедів, хоч з вигляду вони й не дуже міцної будови. Лесь Скомачук, коли його повідомляють, що ведмідь нападає на худобу, наперед сповідається, стоячи навколішки впродовж усієї служби Божої. У кінці ж просить благословення, бо то не забавка йти на ведмедя, тим більше, без дубельтівки (256).

Від часу роззброєння гуцулів 1848 року роблять їм вовки дуже багато шкоди, особливо взимку.

1858 року приносив мені жаб'ївський гуцул шкірку зі щойно вбитої рисі, яку забив уночі залізними вилами коло худоби. Було то зимової пори.

На полонинських стаях всередині шопи безперестанно палять вогонь; може, то залишок поганства. Інших особливих народних урочистостей гуцули не мають.

Тепер про гуцульські релігійні урочистості, тобто Воскресіння, Різдва, святе Хрещення Ісуса Христа, Спаса цілого світу, звані:

б.

Великдень Воскресіння, чи велику ніч Воскресіння господнього усі гуцули святкують дуже урочисто. У великодну суботу при заході сонця коло кожного подвір'я на пагорбку можна побачити великий вогонь. Ватра палає аж до ранкової зорі, певно, на пам'ять про вогнище, яке палила сторожа коло гробу Воскреслого. Коли ж вогні гаснуть, це свідчить про те, що гуцули зі своєю родиною в святкових строях вирушають у похід до церкви. Робиться це тихо і поважно. Отець дому або дід йде кінно попереду, а молоді — за ним. Усередині йде господиня дому з конем, обвішаним різним печивом, званим паскою, схованим у двох великих дерев'яних посудинах. На далеких під'їздах до церкви зсідають з коней і далі йдуть пішки,

простоволосі. Коней в'яжуть на ксьондзовому подвір'ї чи до дерева на цвинтарі. Свою їжу гуцули розкладають так, що кожен пагорбок становить осібну групу. Триває шанобливе мовчання. Коли побачать душпастиря, який іде до церкви, на обличчях з'являється якийсь урочистий вираз. Усі зразково слухають службу, а коли ксьондз затагне: "Христос воскрес з мертвих", падають навколішки, як підстрелені, часто по 50 і більше. Після святої служби настає свячення паски, при якому треба краплями свяченої води загасити свічку, що горить на хлібі. У великій громаді ця праця ксьондзові завдає трохи прикрасі, бо доки обійде всіх, то заболить права рука. Ледве священик встигне покропити останню паску свяченою водою, як парафіяни у великому тлумі беруться складати свою їжу на коней. При цьому трічі хрестяться і промовляючи "Христос воскрес", а у відповідь чуючи "Воістинно воскрес", гуцули вітають один одного. Ксьондз віншує своїх парафіян: "Дай Боже, аби сте сесі свята мирно опровадили і других мирно дочекали", на що ті йому відповідають: "і Ви з нами!". Далі всі всідаються на коней і в найбільшому галопі женуть додому, бо вірять, що який господар першим прибуде на свій грунь (257), той в поточному році буде першим і в господарці. У хаті господиня роздає дітям по цілому свяченому яйцю. Батько сідає за стіл, щоб навпроти нього сидів найстарший син. Паску кладуть не на самій середині столу, а трохи ближче до господаря, який звертається до свого сина з такими словами: "Чи видиш мене, сину?". Син відповідає: "Ой виджу". Тоді батько знову повторює: "Чи видиш мене, сину?". Той каже: "Ой виджу". Втретє батько запитує: "Чи видиш мене, сину?". Хлопець знову ж відказує: "Ой виджу". Господар на те говорить: "Дай Боже, абис мене на другий рік не видів". І лише після цього ламає паску і починає їсти. Ті батькові слова звучать ніби якийсь прокльон, але насправді вони є добрим побажанням. А саме: аби та паска, що лежить на столі, на другий рік була такою великою, щоб син не зміг почерез неї побачити батька, який сидить навпроти. Такий звичай, до речі, існує і дотепер на острові Рюгені, розташованому на північ від Норвегії (258). А походить він, цей звичай, ще з дохристиянських часів і первісно був пов'язаний з якоюсь поганською богиною. У цьому може пересвідчитися кожен, хто побував на острові чи хоча б вникне в описи скандинавських звичаєвих старожитностей. Власне, цей факт ще раз доводить, що гуцули прийшли до Карпат з північного заходу. Острів Рюген прошу не плутати з містом Ригою, що в Литландії, так само як і гуцулів з москалями, котрих не зуміє ототожнити і найспритніший софіст (260).

Близько полудня молодь сходиться на забаву, яка відбувається коло церкви. Парубки дзвонять (261), старші поважно придивляються, коли ж до церкви наближається ксьондз, вітають його, звичайно, шістьма пострілами з пістолетів.

Як відомо, на Поділлі і Покутті (262) молодь на цвинтарі коло церкви танцює і співає: "Іде, іде Зелман, іде, іде його брат, іде, іде Зелманова, і братова, ціла родина". Поміж гуцулами цієї пісні не чув. Певно, привілей Зелмана, який орендував церковні ключі, гір не сягав. Нам це нині видається дивним, але то і справді було так. То є пам'яткою про ослаблення польських лав і про згубний вплив зловорожих фанатиків єзуїтів (263) на русинів.

Свідченням цього проект єзуїтів від 1570 року, який було подано крайовому Сеймові і прилучено до Варшавських актів, і який став відомим широкому загалу аж 1717 року. Про ті тринадцять наказів єзуїтів, спрямованих на пригноблення Руси (264), що, власне, і спричинило до занепаду Польщі, можна переконатися з праці Ф.Й.Єйки, том III, стор. 132 (Polens Staat sverandering — Wieden'1803), а також з "Hirarchii" вченого пралата Гарасевича. Для нас з того наука, бо таки не все золото, що блищить. Домові чвари і уоплідженість завжди приносять згубні наслідки для вітчизни.

в.

Рахманський Великдень гуцули відзначають з пошаною. Випадає він посередині між Великоднем і Зеленими святами, а в церковних книгах зветься Преполовлення Празника (265). Той цілий день гуцули постять, а їдять аж увечері. Це з намірів, аби Бог беріг їхню худобу від укусів гадів чи іншої наглої смерті.

Після заходу сонця, коли на небосхилі з'явилася вечірня зоря, сходиться до хати уся гуцулова родина. Господиня дає батькові одне варене яйце і кладе на столі лише одну паску, збережену спеціально до цього дня від Великодня. Власне, якщо родина багата, то на Великдень святять три паски, одну з яких з'їдають на Великдень, а другу в Провідну неділю (266), а третю березуть на Рахманський Великдень. Бідніші ж до цього дня зберігають хоч шматочок свяченої паски.

Тримаючи подане яйце в руці, господар дому стає посеред хати і мовить: "Ходіть, діти, будем ся всі сим яйцем ділити ніні". На ці слова хтось із домашніх відказує: "Та як же ми всі одним яйцем зможем ся ділити?". Тоді отець урочисто рече: "Ой коли могли ся в сей Великдень дванадцять Рахманинів одним яйцем поділити, то

бізівно (певно) і для нас одного стане". Те повідавши, поважно оббирає з яйця шкаралупу і складає її на столі, а саме яйце ділить на стільки частин, скільки є у хаті душ та ще й на одну більше. Наділивши всіх дає найменшій дитині і той шматочок, що залишився. Це свято, пройняте патріархальністю, перейшло нам від наших давніх предків. Ми тепер ділимо одне яйце на багатьох не з бідності, а з традиції, корені якої загубилися в давнині.

Після розподілу яйця, господар збирає шкаралупу і разом з дітьми йде на берег річки, де кидає її на воду, при цьому примовляючи: "Яйце не зайде до Рахманина, але шкаралупа зайде, тай зайде бізівно". Потім усі знову вертають до хати і споживають паску та пісню вечерю. Ким був той Рахманин, сказати важко, але я вже писав у VIII розділі, що це слово у гуцулів означає ідеал пишності і злагідного життя.

г.

Обливаний понеділок, тобто понеділок Великодний, святкують гуцули як пам'ять про добровільне святе хрещення цілої Руси. Звичай же тягнути нехарного гуцула на зарінок, аби там його вмить водою, є відголоском знищення статуї Перуна на зарінку в Києві, званому Рін Перуняна, ще за часів Володимира Великого (267).

д.

Різдво Господнє, тобто Боже народження, гуцули осібно святкують тим, що на Святвечір перед вечерею кожен газда робить по одному пострілові. У сам же день Різдва Господнього після святої служби всі приходять до ксьондза. Насамперед до хати йде дуже старий гуцул з бідного стану і вітає ксьондза поцілунком в руку і в праве рамено. Жінки чекають на ганку, а чоловіків ксьондз частує, як правило, горілкою з медом і калиною; закуска, якщо не йдеться про гонор, чисто символічна. Молодь на подвір'ї під музику танцює, а потім ділиться на три групи. Церковні братства ходять селом і колядують. Назбирані гроші обертають на покриття різних церковних видатків, на світло (268) чи образи. Колядки у них, як правило, імпровізовані, де кожен зворот закінчується словами: "Ой дай Боже!". Колядок, співаних на долах, гуцули не мають.

е.

Йорданські (269) свята гуцули відзначають іменито. У горах ксьондз, зазвичай, воду святить у Божому домі, а в урочистий день — над річкою. Після того, як священник занурив ручний хрест у воду, всі набирають її у малі зграбні коновки і обмивають собі обличчя, навіть якщо надворі великий мороз. Потім усі стають так, аби душпастир міг кожного покропити йорданською водою. Ледве

ксьондз встигне покропити, як усі, хто має пістолети, стріляють угору. Постріли лунають доти, доки душпастир не поверне до свого помешкання. У Кирлібабі (270) за моєї пам'яті можна було нарахувати під час Йордану до 52 пострілів. Урочистість цю на пам'яті про Спаса, який над річкою Йордан від Івана Хрестителя прийняв хрещення, мають усі християни, а не лише грецького обряду.

є.

Крім перерахованих вище урочистостей, у гуцулів існують і оригінальні весільні звичаї. Проминаючи оті кінні запросини на весілля від хати до хати, оте плетення вінків для князя і княгині, завжди з пістолетною стріляниною, згадаємо лише чудову мить, коли наречена у день шлюбу всідається на коня. Убрана вона в пунцовий сардак (271) з трьома чи й чотирма рядами галунів, у чорні чи жовті чоботи з кутасиками (272). На плече накинута гуля (273), а на голові — вінок з барвінку, прикрашений позліткою і срібними монетами. У ту мить, як наречена при допомозі дружби сідає верхи на коня, батьки посипають її голову пшеницею, а вінок злегка намазують медом. Тим же медом намащують молодим уста, коли вони вертаються зі шлюбу, а також уста весільній челяді. Зашлюблених з коней знімають разом із сідлами. Зачинається танець. То, зазвичай, коломийка під гру скрипки і спів.

Коли молода їде до шлюбу, за нею молодий на коні везе весільний букет, який називається деревцем. Деревце — то молода смерічка, прикрашена барвистими стрічками, родзинками, яблуками або ягодами, а також фарбованими перами. Наближаючись до церкви, стріляють. Музика стихає, чути лише голос дзвоника на коні. Він лине якось велично й урочисто. Молоді завжди їдуть до шлюбу осібно. Їти пішки — то встид, сором. Коли молоді після вінчання виходять з церкви, надворі лунає два постріли. Двічі стріляють і тоді, як минають хату князя, а під'їжджаючи до батьківської хати, знову чуються чотири постріли. Молоду проводить молодий до її батьків, але то лише на короткий час. Тоді, по шлюбі, княгиня мчить попереду на коні, а всі — слідом за нею. Увечері того ж дня молодий їде до молодої. Супроводжують його рідні й гості, попереду на коні — дружба. Шлях освітлюють смолоскипами. Дорогою чути спів і галас, але коли наближаються до помешкання молодої, то все стихає. Повідомлена дружбою про приїзд молодого, виходить княгиня з родичами, несучи перед собою хліб-сіль і мед. Молоді заходять до хати, сідають за стіл. Сидячи окремо від гурту, їдять з однієї миски і частуються напоєм, на який хто багатий. Гості зичать молодим щастя, обдаровують їх малою маржиною. Це зветь-

ся дарами. У час же, коли плетуться вінки, гості вкидають до миски дрібні монети; то називають повницею. Гості танцюють, а коли дари скінчилися, ціле весілля вертає до князя. Разом забирають і посаг молодої, який є таким скромним, що про продаж княгині нема що й казати. Щодо почуття любові, то подібно як у давніх магнатів, де молоді могли вперше побачитися навіть перед вінчанням, вибір залишається за родичами. Менше було сентиментів, але й менше гримас. Ми своє нині хвалимо, хоч не один тепер живе, ніби той хробак у хроні. Якщо молодий їде на грунт до своєї молодої дружини, то часто вже і на другий день може статися його повернення. Оповідали мені, що обов'язком молодого першого вечора є роззувати молоду, бо та у взутті має гроші, як правило, срібні, а у багатших — часто і дукати. Гроші ті стають власністю князя, а хто багатший, то дарує дружбі за вірну службу.

На долах, навпаки, молода знімає першого вечора чоботи молодому. Роздавання хусток і переміток під час весільних обрядів, однакове і на низу, і в горах. За гарну хустку і білий рантух на Гуцульщині князь від молодої отримує тонку чисту сорочку. Ті передшлюбні дари вважаються священними і йдуть з ними до гробу. З цих обрядів видно, що у гуцулів княгиня має перед шлюбом і після нього деяку перевагу перед князем. Але в подальшому подружньому житті те становище змінюється, хіба що б жінка була дуже вродливою чи з багатшої родини, то тоді навіть чоловік зве жінку на "ви" і "будьте ласкаві" до пізньої старості.

ж.

У людському житті після радості часто настає смуток, отож і я після оповіді про весілля повім дещо й про гуцульський похорон. Після святої сповіді і останнього помазання (святим елеєм), кожного померлого, навіть і найбільшого, кладуть у чистому святковому вбранні на лаву. Не вдягають лише ременя. Капелюх кладуть у головах, коло церковного хреста і свічок. На другий день перед самим похороном, тобто, перед приходом ксьондза, мерця кладуть до труни. Увечері біля померлого збираються рідні й сусіди; сидять так до пізньої ночі. Дяк читає псалми, а коли завершить, то роздають горілку. Молодь же бавиться "грушкою" (274). Сусіди жалібно трембітають, коло хати горить велика ватра. У домі всі страшно плачуть, хоч той плач часто є вимушеним, хіба що коли б мати дітей малих осиротила. Дівчата на знак жалоби розпускають волосся, чоловіки ходять простоволосими. Гуцули поважають померлого, а тому прагнуть, аби взимку він у хаті спочив дві доби. Коли ж наближається священник з процесією для відпровадження тіла,

здіймається лемент. Власне, наближення ксьондза видно здалека, бо йде він, звичайно, верхи на коні і спішується хіба що під час великої заметілі чи ожеледі. Тоді душпастирєві доводиться здійматися на гору при допомозі "раків" (275). Звичайно, дві або три трембіти сигналізують про те, що йде парох. Якщо ж померлий жив далеко від церкви, на віддалі 5 чи й 8 годин ходу, запалюють лучницю (276). Відспівавши померлого в хаті, мерця виносять. На подвір'ї прикриту труну обв'язують коцом (277). Померлого не везуть, а несуть на плечах четверо чоловіків на двох довгих дрюках. Коли все уже готове до відходу, всі підходять до труни, а найближчі рідні на її віко схиляють голови. Настає мертва тиша. Ксьондз співає Євангеліє і промовляє прощу, тобто моральну промову. А кінчає її потрійним проханням, аби померлому було пробачено його гріхи: "Прощайте по перший, по другий і по третій раз". При кожному разі промовленого ксьондзом прохання рідні роздають поману, тобто троякі подарунки за душу померлого. Коли помирає чоловік, то за першим покликом дають його ношене вбрання чужому бідакові, тобто, сардак (288), сорочку й ремінь. Коли умерла жінка, то лише хустку або перемітку. На другий поклик знову ж таки бідному, але вже родичеві, дають святкове вбрання померлого. За третім покликом: "Прощайте і по третій раз", усі встають і одногolosно відповідають: "Най Господь Бог прощає і ми всі прощаєм". Після цього роздають поману худобою, а саме: білого барана із вкладеними у роги двома запаленими свічками або теля чи лоша. Хто ж багатший, то дає родині за поману і коня. Великим соромом є не прийняти тую поману. Біля ями дещо привідкривають віко труни і трембітають близько коло голови померлого. Коли ксьондз стає з конем, або зсідає з коня для читання Євангелія, тоді всі, хто де стояв, уклікають, а знаком для того є голос трембіти. Через те, що служба трембітаря є важкою, за неї він отримує, як правило, ярчука або навіть і вівцю з ягням. Коли труну вже опустили до ями і засипають землею, з рук до рук передають мідні гроші. Особа, яка стежить за цим ритуалом, потім роздає над гробом коливо, пшеницю з медом або балмош (279). Насамкінець горщик солодконого молока дає бідній дитині, а гроші в яму кидає тоді, як ксьондз покинув цвинтар. Над могилою повторюється жалісне трембітання.

Протягом шести тижнів щонеділі приносять до церкви хлібки за душу померлого на парастас (280), а в три місяці, півроку і рік по смерті на гробі кладуть страви. Тоді ж запрошують до хати померлого на комашне ксьондза, тобто на посмертний обід. При цьому

просять, аби ксьондз сідав там, де лежала мерцева голова: "Де голова була, най голова сідає". Гуцули не вимагають, аби ксьондзів разом з присутніми, головне, аби він відправив у хаті парастас і був на комашнім. Зате всі послуги ксьондзові гуцул відповідно оплачує, а якби хтось на те написав скаргу, то перевіряючому так відповідь: "А вам, паночку, що до того, я дав за поману та й за простибіг, ще бих дав, кобих тільки мав". Проща і помана свідчать про віру гуцулів у безсмертя. Бідні, які не мають чим винагородити ксьондзову працю під час похорону, приходять до його дому всією родиною, цілують у руку і мовлять: "Абис ніколи на лихе місце не ступив, абис Божим стався!". Кажуть так в надії, що нагородить пан Бог.

Коли ж трапляється урядове розслідування й ексгумація (281), то гуцули це сприймають за Божу кару, а якщо випадково того року грим уб'є худобу або вдарить град чи упаде напасть, кажуть: "Сесе відай про тую душу пан Бог карає". Правда, то уже не віра, а забобон, яких гуцули мають доволі.

3.

Зважаючи на низький рівень освіченості, гуцули мають шкідливі для них або нешкідливі забобони.

До нешкідливих забобонів можна прилічити:

Постійне вогнище на полонинській стаї — як залишок поганства.

Кіцки (282) на воротях у день святого Юрія, аби не шкодила відьма.

Обкурювання худоби усіляким зіллям і дивні примовляння при тому.

Кружляння орла над полониною, як знак злої ворожби для овець.

Перебігання котом, тобто зайцем, шляху подорожньому.

Перехід дороги з порожніми коновками.

"Мені зозуля не закувала, а завила". Навесні вперше почувши голос зозулі, рахують, скільки разів вона озветься. Якщо лише раз, то це є знаком близької смерті.

"Як віха біла на небі, будут люди умирати, а як червона віха, буде війна велика". Віха — то вогонь комети.

"Хто при шлюбі на рантух першим стане, той буде в хаті рядити".

"Намасти брови олійом з василька (зілля), мусить тя любити".

"Як ворон з долу закрякає, буде сварка".

Мають гуцули і забобон, що можна овече молоко на кров замінити. Вірять також у "злі очі", в те, що "уроки ся вхопили" (283) і т.п.

До злісних і шкідливих забобонів належать:

Підсипання порога в хаті вогнем чи худоби попелом, тобто помішшу різних кісток і золи. Голодна худоба як злиже такий попіл, то гине.

"Походи-но (почекай-но), враже! Ой дам я тобі космацької соли", тобто миш'яку. У Космачі (284) є досить багато справжньої солі, але повинен бути й миш'як, який, звичайно, сусідить з покладами срібла чи олова. Гуцули, правда, тримають у таємниці те місце.

До шкідливих забобонів належать і такі, що забороняють убивати гадину і підтримують злочини.

"Не бий софію (гадину), бо ти умре мама рідна".

"Не присігавим на душу, але на камінь". Присягаючи, за поясом тримають камінь.

Ще один давній пересуд досить таки шкідливий для моральності. Деякі гуцулки, особливо молоді вдови і покритки, стараються тим зневинити свою неморальність. Ці жінки твердять, ніби кожна з них була зобов'язана стати матір'ю певної кількості дітей (якої саме, то відомо лише їм особисто). Інакше б на страшнім суді за непослух кожна з них отримала б заслужену кару. З поваги до читачів мушу обминути оповідь про ту кару, скажу лише, що вона дуже схожа до давніх поганських жертв Молохові (285)!

Про той забобон без найменшої запинки деякі гуцулки оповідають публічно, але дякувати Богові, це зустрічається все рідше і рідше, бо до того прикладають праці наші священики, які оту кару беруть на себе. Тож нині багато гуцулок мовлять: "Коли берете той гріх на себе, перестанем і не гадаєм лихе робити". Свідченням цього метрики народжених.

Розділ X Охота гуцулів до бою, а також їхні погляди на так звану вітчизняну політику

а.

Зі сказаного вгорі кожен неупереджений читач зробить собі висновок, що гуцули мають природню охоту до бою. Видно то з їхніх недільних та весільних забав, уміння кидати топірцями чи важкими сокирами, влучно стріляти з давніх штуців і янчарок (286). Зрештою, видно це і з їхнього сучасного вбрання, а найбільше зі сміливої постви і традиційної погорди. Усе це явно вказує на те, чому молодий гуцул називає себе легінем, бойовим мужем.

До 1848 року кожен з гуцулів мав доволі зброї, аж доки її з державних міркувань не було вилучено. Радує око те, як жвавий гуцул закидає собі на плече кріс (287), як ладує набіч чи прицільно стріляє.

Нині ж гуцулові зі всієї зброї залишилися лише сокира і топірець. Правда, спритність у володінні ними, сама сміливість горян робить їх і надалі грізними для супротивників. Я був свідком, як з віддалі 15 кроків, посперечавшись, гуцул кидав у пень сокири. З вісімнадцяти разів він промахнувся лише двічі. Відомо, що гуцули не мають відрази до виконання звичайної військової повинності, а тому у кожному селі серед тих, хто відслужив у війську, є багато підофіцерів. Рядових же досить таки мало. У Жаб'ю (288) мешкає гуцул Кузьма Максюк, груди якого прикрашають два знаки вислуженої капітуляції, а крім того, ордени — ознака особистої відваги.

1851 року на власні очі бачив, як в Кімполунзі (289) призивали до війська. Серед жовнірів були й два брати-близнюки з Кирлібаби (290) на прізвище Буджуляки. Одного з них прийняли до війська, а другого відправили додому господарювати. Першого брата майор ц.к. жандармерії п. Герольд пообіцяв узяти до своєї служби. Почувши таке, другий брат повернувся знову до комісії і просить, аби його прийняли на службу й не розлучали з братом: "Коли міг наш дідо за Марії Терези (291) цесареві служити довго, то і нам не буде сором". Кожен руський гуцул, якого призывали до війська, не нарікає, але хоч йому й тяжко розлучатися з горами, промовляє: "Раз

мати родила, раз тра умирати. Вже то в наших верхах найліпше, але коли можуть великі пани, тай цісарські роди цісареві служити, то і нам не сором. Гляба (негоже) дома сидіти, комус сме треба рідний край боронити". Таке чув від кожного з бранців.

Волоські гуцули через сімейні зв'язки говорять уже по-румунськи. Коли їх приймуть до війська і вже обстрижуть, дивлячись на своє колісь пишне волосся, вони хрестяться і кажуть: "Боже, допоможи! І ти божку Марсе, великий рицарю, будь з нами!". Ті їхні вислови прижилися навіть у пісні ц.к. війська в румунських полках.

Хто бував у гуцульських околицях, певно, помітив, що за пару набоїв швейцарського пороху (білий порох, тай дрібонький) гуцул готовий до великої послуги, наприклад, пару днів (аби лише не був голодний) проводити гостя крутими гірськими дорогами. Де лише сяде відпочити, то вже й любується тим порохом. Селяни, які мешкають на долах, на відміну від гуцулів кажуть: "А мені нашо того".

б.

Щодо поглядів гуцулів на політику, то вони є практичними. Гуцули мовлять так: "Як звав так звав, коби що дав". Коли 1861 року обирали послів, то вони казали відкрито: "Най все не буде ліпше, бо гляба, але коби нам не було на верхах гірше". Самі себе називають: "Ми справедливі гуцули, тай питомі русини" (292). Не чути у них і жовчної злоби до поляків: "Нам ляхи нічого не провинили". Власне, і не мають причин для того, бо гуцулів панщено не було, а існували лише добровільні данини в кунах, замінених згодом на баранячі шкури, а далі на ярчука, барана від полонини. У кінці ж зупинилися на вівці з ягням. Але то було лише відоме зловживання. На Буковині коло Кімполунга (293) до 1848 року тамошніх гуцулів уважали повністю вільними. У радовецькiм єпископськiм володiннi існувало право буксзинського ксьондза Гіки, яке вимагало лише певних десятин і 12 днів на рік ручної або тяглої праці. Згодом натомість нього добровільним контрактом встановлено виплату 6 000 зл.р. річно, а нині вона становить 12 000 зл.р.

Чесно кажучи, і на долах була не сама панщина. Але зловживання нею, що ще раз засвідчує мертвотність циркулярних актів, і викликало гнів русинів до поляків на Червоній Русі*.

.....
* Лелевель у своїй праці "Polska odradzajaca sie", Брюссель, 1843, стор.86, свідчить, як сильно був пригноблений люд: "Помножили панщину з одного дня на 3,4 і 6 днів, а в сусідніх німців пішло до кільканадцяти. Після занепаду Польщі в губерніях спродували підданих як невільників, як худобу".

Від 1848 року панщина у нас повністю і навіки скасована. Її фізичне знищення займе в загальній історії більший період, як велике переселення народів.

Нині обов'язок кожного волостянина повернути оту свободу на власну користь. Спитаєте як? Через освіту, відповідно до їх особистого розуміння. Для них не треба фоліантів, а цілком вистачить книг церковних. Кому з русинів (294) не знайомі оті слова, що їх співає увесь народ у Великодній день: "У день воскресіння просвятимося торжеством, і одне одного назвемо братами, і ненавидячим нас так проспівасмо: Христос воскрес із мертвих..." Ці пророчі слова зрозумілі кожному, але вони також і доволі піднесені, що не потребуєть додаткової окраси.

Даремно говорити про симпатії гуцулів до москалів. Гуцул мовить: "Ой гляба! Ми не були та й не будемо москалями". І додають зараз же свій доказ: "Бо там варе, брате, ще панщина, а в нас як не було, так не буде того сорому, тай в нашого цісаря, відав, нема козаків". Хто в цьому хоче сам пересвідчитися, хай спробує завести мову з розумним гуцулом, то й сам почує те саме майже дослівно.

На згадку про татарів у гуцула спалахують іскорки в очах. Лівою рукою він мимоволі підкручує вус, а правою стискує топірець, одночасно сміливо озираючись довкола, ніби когось шукаючи. То в їхній крові закладена ненависть до тієї дичини, що вогнем нищила наш край. Про чорний шлях і нині пам'ятають старі гуцули.

Може, когось із читачів цікавлять новочасні погляди гуцулів, то скажу, що вони є поміркованими. Свідчить про це хоча б їхне клопотання до крайового Сейму, подане 1861 року, в якому вони просили кращої солі, звільнення від тяжких громадських робіт, скасування додатків до податку, зокрема, від зимарок (295). Тут же йшлося і про захист від впливу гмінних писарів, збільшення селами кількості жидів, а також про зброю для охорони худоби від ведмедів. Клопотання це подали мешканці 14 гмін Коломийської округи, а саме: Жаб'я, Криворівні, Ясенова, Устерік, Краснолля, Головів, Перехресної, Довгополя, Ростік і Тюдова (296). На те відділ крайового Сейму відповів, що все буде, а що стосується скарг про полонини і ліси, то це не належить до його компетенції. На користь гуцулів можу засвідчити, що вони при цьому не здіймали жодного галасу. Не раз вони приходили до мене за порадою і я їм казав, аби, маючи документи, не тратили надії. Вони ж відповідали: "Відав ми ся того не дочекаєм! Тай нім сонце зийде, роса очі виїст". При тому попри свою вроджену буйність були терпеливими і спокійними, хоч

невідповідне уподаткування було вагомою причиною до невдоволення. У своїй статті "До згоди, браття! До згоди!" я писав уже, що річно Жаб'є платить 200 зл.р., а гміна — 4 000 зл.р. За 30 000 моргів лісу гміна сплачує заледве тисячу. Ясенів оплачує 1 600 моргів, а посідає як скарб близько 20 000 моргів. Також цісарсько- королівська камера, що в Кутах, має в Устеріках, Гриняві й Угорському 67 000 моргів лісу, а оплачує 4 000 моргів (297). Однак жоден гуцул, хоч як я й довго був послом, не поласився на чуже. Я їм говорив: "За своє ся упоминайте, а чужого не чіпайте без суду і права, бо чуже — то святе". Треба визнати за гуцулами, що вони люди амбітні і ледве кого послухають, хіба що за винятком дармоїдів, яких можна відшукати у кожному стані.

Щодо самого вибору гмінних послів, то гуцули також не були пасивними. Суджу так не тому, що мене обрано послом, хоч я про те нікого й не просив. Вибори не були звичайними, бо крім мене на це місце був ще один греко-католицький священик, висунутий руським комітетом. А я ж для декого був сіллю в оці... Вони відчували, що тоді Сейм стане схожим до великодної сповіді, отож і чинили проти мене опір, який, однак, не дав очікуваних наслідків, бо гуцули на жодні намови не піддалися. Я ж зі свого боку пробачаю кожному особисті образи, бо, починаючи з 1848 року, стою на тому, що домашні свари ні до чого доброго не ведуть.

Нині з чистою совістю можу сказати, що покладений на мене обов'язок посла я виконував сумлінно. Найбільше мені розходилося, аби залагодити міжусобиці. На тому стоятому й далі, хоч мої заклики до братньої злагоди у творі "Милість і згода" в 15 числі "Вечерниць" (298) названо глупством, а мене самого освистано. Я далекий від братніх сварок, а тому волів знести особисті образи і не обтяжувати на старості свого сумління, бо ж роблю все згідно зі своїми переконаннями. Тому покійно просив високе ц.к. Намісництво, аби увільнило мене від виконання обов'язків посла гмінного. Запитаєте чому? Та тому, що до обрання мене послом я був місцевим ксьондзом, отож і ціную звання священика вище, аніж станом вище посла.

Я залишився ксьондзом, бо віра християнська наказує: люби Бога понад усе, а близького свого, як себе самого.

Народився я і став християнином на Божу подобу. Тому шаную і буду шанувати усе Боже в кожній людині. Така моя відповідь.

Як не вірю в жодні забобони чи пересуди, так не вірю й у єзуїтське прислів'я: "Відколи світ світом, не був поляк русинові братом". Не хочу також вірити й у козацьке прислів'я: "Що лях, то враг", хоч нікому й не нав'язую своїх переконань. Сфанатизованим людям, які в своїй ненависті називають мене ляхом, не дивуюся, бо коли могла Русь протягом дев'яти віків зносити різнорідну кривду, то і я, русин, повинен понести особисте зганьблення.

Без угризнень совісті мене називають Прудоном і комуністом (299). Не маю на те що відповісти, хіба як відіслати до промови Л.Мирславського, яку він виголосив з лави підсудних перед пруським трибуналом. Там можна дізнатися, що комуністи це не ті, хто любить свою вітчизну і бореться за належні їй права. Навпаки, ті, хто не хоче працювати згідно зі своїми силами, заслуговують на таке ім'я. (Дивися про це: E.Gorings. Geschichte des polnischen Volkes. Том IV, стор. 89, Липськ, 1851.)

Про мої погляди на соціальні відносини можна судити зі згадуваної вже статті "До згоди, браття! До згоди!", опублікованої 1861 року. У ній розглянуто три основні аспекти, що стосуються місцевого життя: безінтересного залагоджування сервітутів (300), правові емансипації ксьондзів усіх обрядів, а також будучини краю і необхідної єдності народу. Тут лише для нагадування долучу пару слів, які прошу сприйняти не як великий меморандум якогось понурого ментора, але як практичні вислови скромного, щиро залюбленого в свій край співвітчизника.

Коли ми і справді хочемо добра нашій вітчизні, то повинні того досягти не дробленням, а навпаки, єднанням наших матеріальних і моральних засобів у єдину силу. Не самолюбиве "я", а добро для загалу маємо собі ставити за мету. Необхідно йти в ногу з часом. Щиро взятися до праці! Ми повинні позбутися станової пихатості, старих і нових забобонів, звірячої злостивості. Місце отих блудів і норовів має зайняти справжня освіта. Без власної освіти не досягти добра ні для краю, ні для себе. Кажучи точніше, багато уваги звертаючи на зовнішню вартість співвітчизників, і то не зовсім вагому, от як дипломи або пулярси (303), замість посування вперед, будемо завжди назад вертати.

Хто щиро любить свою вітчизну, і хоче зватися патріотом й народолюбцем, той нехай не словом, а ділом доведе, що є гідним того наймення. Нещирість в цьому лише смішить людей. Салонні огляди не є наукою, а миготінням примарного вогника, який веде на манівці. Потрібні відкритість і жвавість, аби видобутися з намулу

життя. На манівцях тратимо час, але нічого не прискорюємо, хіба що сварки і дивацтва будуть у тій маячні. Нині не кожен розуміє, в якому він становищі, а навіть і розібравшись, не робить рішучих кроків. Треба, щоб освічена шляхта наближалася до простого люду. А простолюднине нехай не марнують свого життя на вислуховування непотрібних або жовчних балачок. Краще хай навчатися читати і писати, аби самі могли розпізнати, де правда, а де облуда. Дякувати Богові, уже 13 років минуло відтоді, як упала панщина, а з нею разом і неволя. Однак, аби користав хто з тієї свободи, не бачу. Нехай не образяться ксьондзи, але не ятрити, а лиш гоїти домові рани є нашим обов'язком! Не злість або ненависть, а братню і християнську милість маємо вселити у серця своїх краян. Ксьондзи за своїм великим покликанням мають бути отією ланкою, що єднає шляхту і простий народ в єдине ціле.

Доки цього не настане, доти всі наші починання ставатимуть схожими на мильну бульбашку, гарну своїми барвами і порожню всередині. Від цього ж лише шкода і для нас, і для вітчизни!

Час не стоїть на місці, а тому і квапмося до праці. Широ прошу Господа Бога і він нам допоможе. Не втрачаймо надії.

У турботах гуцул гуцулові мовить: "От, не забувайся, але постарайся!". Треба спільного бажання, а решту дасть небо.

ПРИМІТКИ

ГУЦУЛЬСЬКИЙ ЕНЦИКЛОПЕДИСТ

---

1. Цит. за: Крип'якевич Іван. Історія України. — Львів: Світ, 1990. — С.284.
2. Стор. 66 цієї праці.
3. Стор. 66 цієї праці.
4. Франко Іван. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т.26. — К.: Наук. думка, 1980, — С.367.
5. Писання Осипа Юрія Федьковича. Т.4. — Львів, 1910, — С.224.
6. Драгоманов М. Австро-руські спомини (1867-1877). Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці. У двох томах. Т.2. — К.: Наук. думка, 1970, — СС.263-264.
7. Франко Іван. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т.48. — К.: Наук. думка, 1986, — С.767.
8. Гуцульщина. Лінгвістичні етюди. — К.: Наук. думка, 1991. — С.28.

ІСТОРИЧНИЙ НАРИС ПРО ГУЦУЛІВ

1. Червоно-амарантовий, тобто кольору щирецю (трав'яниста рослина з родини щирцевих).

2. Гецило — князь Великоморавської держави (ранньофеодального князівства) західних слов'ян у 9 на початку 10 століття.

3. Моравія — історична область Чехії;

Сілезія — історична область у Південній Польщі;

Словенія — Республіка Словенія;

Ілірія (Ілірик) — історична область у північно-західній частині Балканського півострова, куди входили Далмація і Панонія.

4. Бойки — етнографічна група українських горян, які мешкають у межиріччі Сану і Ломниці, між передгір'ями Карпат південніше Дністра і на півдні — у верхів'ях Ужа і Тересьви.

5. Герули — народ, який згадують давні історики Тацит, Пліній, Птоломей у зв'язку з міграцією германців на Схід. Про їх етнічну приналежність читаємо: "У I-II в. виступають тут (на правім боці Висли) готи, з їх галузями: гепідами й тайфалами, люгії на горішній Одрі, вандали (на Одрі ж), бургунди і дрібніші коліна — руги, скіри, герули, туркілінги, лемовії"

(Грушевський М. Історія України-Руси. В 11 т. Т.1. — К.: Наук. думка, — 1991, — С.141.).

У історіографії 19 ст. існувала гіпотеза, за якою назву "руси" виводили від старого імені герулів "Hros", яку нібито згодом було перенесено на вихідців зі Скандинавії. М.Грушевський у згаданій праці (-С.С.611-612) робить критичний розбір цієї теорії як безпідставної.

6. Ерманаріх (Германаріх, Ерманріх) — (?-375), король остготів, очолював племінний союз у Північному причорномор'ї, розгромлений гунами 375 року.

Теодоріх — (бл.454-526), король остготів з 493. При Теодоріху остготи завоювали Італію і заснували у 493 році своє королівство.

Аттіла — (?-453) — вождь гунського союзу племен з 434 року. Поширив свою владу на схід до Волги, на захід до Рейну, на північ до островів Датського архіпелагу, на південь — за Дунай.

7. Литвини. Це слово має два значення.

1). Литовці;

2). Поліщук, мешканці Полісся.

8. Угри — назва стародавнього кочового племені, яке з Приуралля перекочувало у причорноморські степи, а згодом, витіснене печенігами, вторглося у Закарпаття.

9. Сардак (сердак) — рід верхнього теплого короткого сукняного одягу.

10. Гугля — біла накидка без рукавів з капюшоном з шерстяної домотканої тканини.

11. Доломан — гусарська куртка. Етимологію цього слова виводять з турецької мови, де воно означало суконне вбрання яничарів.

Стосовно аттилі гунів (attyli Hunow), то не зрозуміло, що автор має на увазі конкретно. В усякому разі, це тип вбрання.

12. Рюген — острів неподалік східного узбережжя Балтійського моря в Німеччині. Відомий своїм слов'янським капищем Аркона, описаним середньовічним автором Саксоном Германським.

13. Тут і далі бачимо, що С.Витвицький, як і багато тогочасних дослідників, був прихильником популярної у 19– на поч. 20 ст. норманської теорії, згідно з якою варяги (нормани) відіграли вирішальну роль у створенні давньоруської держави.

Рюрик — (?-879) — ватажок варязької дружини, якого згідно з літописною легендою новгородці разом з його братами Синеусом

і Трувором, покликали князювати на Русь. Став родоначальником князівської династії Рюриковичів. Ця легенда є підставою для так званої норманської теорії.

14. Гаральд Канут — скандинавські правителі 9-10 століть.

15. Святий Володимир (Володимир Святославич) — (?-1015) — Великий князь Київський, об'єднав східнослов'янські землі в єдину державу, охрестив Русь.

Рюрик — (?-879) — родоначальник князівської династії Рюриковичів (див. примітку 13).

День св. Кириака припадає на 28 липня за новим стилем.

16. Гуцульський кінь — місцева гірська порода верхово-в'ючних коней. Виведена в Східних Карпатах українцями-гуцулами схрещуванням дрібних гірських коней західних областей України з кіньми північної частини Угорщини. Витривалі, невибагливі, довговічні.

17. Старослов'янські пам'ятки писано двома різновидами абетки — глаголицею і кирилицею. Своєрідність глаголичного письма не дозволяє ученим впевнено пов'язувати його з жодним з відомих алфавітів, у тому числі й зі системою рунічного письма. Кирилиця досить чітко відтворює манеру грецького уставного письма 9 ст.

18. Варяги — давньоруська і візантійська назва скандинавів (норманів), які в 9 ст. чинили напади на Східну і Західну Європу, займалися також торгівлею, а пізніше служили воїнами-найманцями у слов'янських князів.

19. "Vare! Vare! Redde mihi legiones meas" — вислів, широко вживаний у курсі латини в класичних гімназіях. Буквально: "Варусе! Варусе! Верни мої легіони".

Quintilius Varus — ім'я власне (Квінтілій Варус).

20. Печеніжин — селище у Коломийському районі Івано-Франківської області.

Печеніги — тюркські племена, які в 8-9 ст. кочували між Волгою та Уралом, а в середині 9 ст. переселилися у Причорноморські степи.

21. Опришки — тут у значенні розбійники, грабіжники.

22. Франкомани (франки) — група племен західних германців, які з перших століть нашої ери населяли територію в середній і нижній течії Рейну.

23. Узи (торки) — тюркські племена, які кочували в південноруських степах у 10-13 ст.

24. Скити (скіфи) — степові племена, які населяли південь сучасної України в 1 тисячолітті н.е.

Герули — див. прим.5.

25. Аларіх I (бл.370-410) — король вестготів з 395 року. У 410 році захопив і пограбував Рим.

Теодорік Аттіла — див. прим.6.

Ломбардія — область у Північній Італії, у 12-13 ст. Існувала так звана ламбардська ліга — союз міст, створений для боротьби зі "Священною Римською Імперією".

26. Сармати — кочові іраномовні племена, що населяли степи Поволжжя, Приуралля, Причорномор'я, Приазов'я у 6-2 ст. до н.е.

27. Русь Біла — історична назва земель нинішньої республіки Беларусь.

Русь Чорна — назва у 13-14 ст. північнозахідних земель у басейні верхнього Немана з містами Гродно, Новгородок, Волковиск, Слонім, Здитів, Ліда, Несвіж. З 10 ст. — у складі Київської Русі, з 13 ст. — входила до складу Великого князівства Литовського.

Русь Червона — історична назва Галичини в писемних джерелах, переважно зарубіжних, у 16-19 ст.

28. Опущено роздуми автора про сучасні йому стосунки поляків і русинів — своєрідний "ліричний відступ" моралізаторського забарвлення. Тут і далі скорочення оригінального тексту позначається в примітках.

29. Кирлібаба — село, тепер на території повіту Сучава Республіки Румунії.

Жаб'є — тепер селище міського типу Верховина, центр Верховинського району Івано-Франківської області.

Микуличин — село Надвірнянського району Івано-Франківської області.

30. Мала Ведмедиця — сузір'я Північної півкулі зоряного неба. Сім яскравих зір Малої Ведмедиці утворюють фігуру ковша. Інша назва — Віз. Найяскравіша із зірок — Полярна зоря.

31. Чорногорський хребет — мається на увазі найвищий гірський масив Українських Карпат на території теперішніх Закарпатської та Івано-Франківської областей України. Висота сягає 2061 метра. Гора Говерла — найвища точка України.

Погорілець, Прелучна — власні назви полонин.

32. Стая — житло пастухів на полонинах.

33. Буркут — село у Верховинському районі Івано-Франківської області.

34. Шешори — село Косівського району Івано-Франківської області.

35. Маються на увазі акти громадського стану, в яких священники фіксували відомості про народження, одруження, смерть своїх парафіян.

36. Віденський сейм 1848 року — мається на увазі час скасування першим австрійським парламентом панщини.

37. 00 мхітаристи (отці мхітаристи) — один із закладів конгрегації вірменських церковників, заснованої монахом Мхітаром Себастаці.

38. Скит у Маняві (Манявський Скит) — монастир, заснований 1611 року біля села Манява (тепер Богородчанського району Івано-Франківської області). У 1620 році від Константинопольсько патріарха Тимофія II отримав право Ставропігії. У 1785 році закритий австрійськими властями.

Рус-Молдавіца — село на території теперішнього повіту Сучава Республіки Румунія.

39. Кс. канонік Петрушевич — очевидно, мається на увазі отець Антоній Степанович Петрушевич (1821-1913) — український історик, філолог та етнограф.

40. 00 єзуїти — члени католицького чернечого ордену "Товариство Ісуса", заснованого 1534 року з метою зміцнення папської влади.

41. Христіанія (Крістіанія) — так у 1624-1924 роках називалася столиця Норвегії місто Осло.

42. Скорочення авторського тексту.

43. Волинь (Волинська земля) — давньоруська історична область по південних притоках Прип'яті та у верхів'ях Бугу. В 7-10 ст. Волинь населяли східнослов'янські племена — дуліби, бужани і волиняни. З 10 ст. — у складі Київської Русі, входила до Володимиро-Волинського князівства, з 16 ст. — до Волинського воєводства.

44. Шпіндзір С.Витвицький тлумачить з допомогою слова спіндзік, як щось гостре. Одинадцятитомний "Словник української мови" цього слова не фіксує.

45. Черемош — річка на межі Івано-Франківської і Чернівецької областей України, права притока Пруту. Тут мається на увазі Чорний Черемош, який нижче по течії зливається з Білим Черемошем.

46. Косів — місто в Івано-Франківській області, центр Косівського району.

47. Хоткевич Ян Кароль (1560-1621) — польський воєначальник, Великий гетьман Литовський, відзначився у бойових діях проти турків під Хотиним (1621 року).

Конашевич-Сагайдачний Петро (?-1622) — український гетьман, видатний політик і культурний діяч. Перетворив козацьке військо у регулярну військову формуцію.

Кілька разів розгромлював московське військо. 1621 року під Хотиним розбив турків.

Осман — один із представників династії турецьких султанів, яка правила у 1299/1300 — 1922 роках.

Хотин — місто, районний центр Чернівецької області, де 1621 року відбулася битва між об'єднаними українсько-польським і турецько-татарським військами.

48. Лянцкоронський Предслав (?-1531) — староста хмільницький, представник роду українсько-литовських феодалів. Служив у війську князів Острозьких. Очолював загони українських козаків під час їхніх походів проти татар 1516 року під Акерман (Білгород-Дністровський) та проти турків 1528 під Очаків.

Дашкевич (Дашкович) Євстахій (?-1535) — український феодал, один з воевод Великого князівства Литовського. Канівський, а з 1514 — черкаський староста. Як прикордонний староста вів боротьбу проти нападів татар на південні українські землі.

49. Бойки — див. прим.4

50. Східні Карпати — середня частина Карпат (між Західними і Південними Карпатами) у Чехо-Словаччині, Польщі, Україні (мають назву Українські Карпати) і Румунії.

51. Кирлібаба — див. прим.29.

52. Дора — тепер у складі міста Яремча Надвірнянського району Івано-Франківської області.

Ділятин — тепер селище міського типу Ділятин Надвірнянського району Івано-Франківської області.

Росульна — тепер село Росільна Богородчанського району Івано-Франківської області.

Рафайлова — тепер село Бистриця Надвірнянського району Івано-Франківської області.

53. Молдавський Кімполунг — тепер село Кімполунг-Молдовенеск повіту Сучава Республіки Румунія.

Вижниця — місто, райцентр Чернівецької області.

Кути — селище міського типу Косівського району Івано-Франківської області.

Косів — місто, райцентр Івано-Франківської області.

Пістинь — село Косівського району Івано-Франківської області.

Надвірна — місто, райцентр Івано-Франківської області.

Солотвин — селище міського типу Богородчанського району Івано-Франківської області.

Пороги — село у Богородчанському районі Івано-Франківської області.

54. Чорногора — див. прим.31.

55. Вишів (Вийжов) — тепер містечко Вішеул-де-Сус повіту Марамуреш Республіки Румунія.

Тиса — ліва притока Дунаю, яка протікає у Закарпатській області України, а також в Угорщині та Югославії. Утворюється злиттям Білої Тиси і Чорної Тиси, що беруть початок в Українських Карпатах.

Сігет — місто у повіті Марамуреш Республіки Румунія.

56. Наведений тут перелік цікавий для нас тим, що відтворює давні назви гір, котрі нині мають дещо інше звучання.

Скорочення авторського тексту. Зокрема таблиць висоти гір над поверхнею моря, а також рівня крутизни течії Черемоша на різних ділянках шляху. Вимірювання подано у перерахунку на віденські стопи. Не подаються також таблиці геологічної будови гір.

57. Скорочення авторського тексту.

58. Мається на увазі територія, яка входила до складу Австрійської, а згодом і до Австро-Угорської імперії.

59. Угри — мається на увазі територія теперішнього Закарпаття, яке входило до складу Угорщини, а від 1867 до 1918 року — Австро-Угорщини.

60. Микуличин — див. прим.29.

61. Пістинь — див. прим.53.

62. Буковина — історична назва територій сучасної Чернівецької області України і повіту Сучава Республіки Румунії. Відповідно розрізняють Північну і Південну Буковину.

Коломійська. Станіславівська округи — одиниці адміністративно-територіального поділу, сучасного авторові, з центрами у Коломиї та Станіславові (тепер Івано-Франківськ).

Угри — див. прим.59.

63. Рус-Молдавіца, Ватра-Молдавіца, Рус-не-Боул, Грона, Бріаза, Кирлібаба — села на території теперішнього повіту Сучава Республіки Румунія. Після приєднання Південної Буковини до Румунії частково змінено назви цих сіл, зокрема в окремих випадках відкинуто назву Рус, яка вказувала на те, що село руське, тобто українське.

Бистриця — річка на території Румунії, притока Сірету. Бере початок у Карпатах.

64. Населені пункти Ізвир-Шіпот (тепер Шепіт), Селятин, Руська Плеска, Середій (очевидно, Сергії), Сторонець, Путила (мається на увазі Сторонець-Путилів, тобто теперішнє селище міського типу райцентр Путила), Тораки, Киселиці (тепер Киселиці), Дихтинець, Конятин, Довгополе (тепер Довгопілля), Усте-Путилова (тепер Усть-Путила), Шпетки, Стебни (тепер Стебні), Мариничі (тепер Мариничі), Петраші, Розтоки, Волоські (тепер Розтоки), Захаріч (очевидно, теперішні Підзахаричі) Путильського району Чернівецької області.

Населені пункти Чорногузи, Бергомет (тепер селище міського типу Берегомет), Допушна, Лукавець (тепер Луківці), Мігова (тепер Мигове), Баніліє Вижницького району Чернівецької області.

65. Дорна-Ватра (тепер Ватра-Дорней), Дорна-Кандрени — села у повіті Сучава Республіки Румунія.

66. Населені пункти Гринява, Яблонця (тепер Яблуниця), Ферескуля (тепер Черемошна), Полянка (тепер Полянки), Довгополе (тепер Довгопілля), Перехресне, Стебне (тепер Стебнів), Голови, Краснолія (тепер Красноліїв), Устеріки, Бервінкова (тепер Барвінків), Хороцова (тепер Хороцеве), Білоберізка Верховинського району Івано-Франківської області.

Населені пункти Розтоки, Рожен Великий і Рожен Малий (тепер Великий Рожен і Малий Рожен), Тюдів Косівського району Івано-Франківської області.

Кути — селище міського типу Косівського району Івано-Франківської області.

67. Населені пункти Бистрець, Жаб'є (тепер селище міського типу Верховина); Ільці — село у Верховинському районі; Слупейка (тепер у складі селища Верховина), Горішній Ясенів (тепер Верхній Ясенів), Криворівня Верховинського району Івано-Франківської області.

Населені пункти Яворів, Річка, Соколівка, Бабин, Город Косівського району Івано-Франківської області.

68. Населені пункти Пістинь, Уторопи, Шешори, Прокурава, Брустори (тепер Брустурів), Космач, Акрешори (тепер Бабинопілля), Лючка, Текуча (тепер Текуче), Баня Свірська (тепер у складі Текучі), Баня Березівська (тепер Баня-Березів), Березів (мається на увазі Верхній Березів Косівського району Івано-Франківської області).

69. Присілки Яворнік (тепер село Явірник), Шибене (тепер у складі села Зелене) Косівського району Івано-Франківської області.

Буркут — див. прим.33.

Рабінець — присілок, знятий з обліку.

70. Населені пункти Ворохта, Млаковина (присілок, знятий з обліку), Яблонця (тепер село Яблуниця), Таборів (очевидно, мається на увазі Татарів, село, що тепер має назву Кремінці), Микуличин, Ямна (тепер у складі міста Яремча), Дора (тепер у складі міста

Яремча), Заріч (тепер Заріччя) Надвірнянського району Івано-Франківської області.

Рунгури — село Коломийського району Івано-Франківської області.

Ослави — маються на увазі села, які тепер носять назву Білі Ослави і Чорні Ослави Надвірнянського району Івано-Франківської області.

Населені пункти Добротів, Ланчин (селище міського типу), Делятин (тепер селище міського типу) Надвірнянського району Івано-Франківської області.

Луги — село Рожнятівського району Івано-Франківської області.

Шевелівка — село Шевелівка, тепер у складі селища міського типу Делятин Надвірнянського району Івано-Франківської області.

Населені пункти Лойова, Стримба, Майдан Горішній (тепер Верхній Майдан) Надвірнянського району Івано-Франківської області.

Красне — село Рожнятівського району Івано-Франківської області.

Пневе (тепер Пнів), Надвірна (місто, райцентр), Фітків (тепер Фітків), Назавісоя (тепер Назавизів), Битків (тепер селище міського типу Битків), Гвозд (тепер Гвізд) Надвірнянського району Івано-Франківської області.

Населені пункти Маркова, Старуня, Жураки, Солотвина (тепер селище міського типу Солотвин), Яблонка (тепер Яблунька), Пороги, Кривець, Раковець Богородчанського району Івано-Франківської області.

Завоєлий (Завояли) тепер у складі Космача Косівського району Івано-Франківської області.

Космач — село Косівського району Івано-Франківської області.

Росульна — див. прим.52.

71. Населені пункти Бабче, Манява, Молодків Богородчанського району Івано-Франківської області.

Пасічна — село Надвірнянського району Івано-Франківської області.

Зеленів — село Рогатинського району Івано-Франківської області.

Рафайлів (Рафайлів) тепер село Бистриця Надвірнянського району Івано-Франківської області.

Прислоп (Прислоп) — тепер село Лукашів Богородчанського району Івано-Франківської області.

72. Стрийська округа — одиниця адміністративно-територіального поділу, сучасного авторіві, з центром у Стрию теперішньої Львівської області.

73. Ломниця (Лімниця) — річка в Івано-Франківській області, права притока Дністра.

74. Премислав (Пшемислав), Мізун, Велдзіж (Велдіж) — населені пункти, зняті з обліку.

Старасол (Стара Сіль) — село Старосамбірського району Львівської області.

75. Ясіне (тепер селище міського типу Ясіня), Богдан (селище міського типу) Рахівського району Закарпатської області.

Вовче (Вовчий) Свалявського району Закарпатської області.

Луги Рахівського району Закарпатської області.

Поляни (селище міського типу Поляна) Свалявського району Закарпатської області.

Баня Руська, Білий, Бучків — присілки, зняті з обліку.

Сезот — див. прим.55.

76. Морз — міра землі, що дорівнює 0,56 га.

77. Гугля — див. прим.10

Гарда(згарда) — жіноча нашійна прикраса з металу.

78. Розтоки — див. прим.64.

Щодо моста, то не лише С.Витвицький був гордий з цієї споруди. Так Юрій Федькович написав вірш "До мого брата Олекси Чернявського, що збудував міст на Черемоші у Розтоках". У творі закладено ідею єднання Буковини і Червоної Руси.

79. Теперішні назви Білий Черемош, Чорний Черемош, Шибени (озеро), Прут, Молдавиця, Бродина, Кирлібаба, Шепіт, Сучава, Сірет, Путила, Пістинька, Ославка, Бистриця, Вішеул, Біла Тиса, Чорна Тиса.

80. Таляр — старовинна срібна монета, що була в обігу в Італії, Німеччині, Чехії.

81. Красноіля — див. прим.66.

Ворохта — див. прим.70.

82. Жаб'є — див. прим.29.

83. Ринський зл. (ринський золотий) — грошова одиниця в Австрії.

84-85. Черемош — див. прим.45.

Гринява — див. прим.66.

Жаб'є — див. прим.29.

86. Скорочення авторського тексту.

87. Див. прим.16.

Космач — див. прим.68.

Довгополе — див. прим.64.

88. Дорна — див. прим.65.

89. Гміна — стара одиниця адміністративного поділу.

90. Корець — стара міра сипких тіл, що дорівнює 100 кг., центнер.

91. Кути — див. прим.66.

92. Надвірна — районний центр Івано-Франківської області.

93. Сегот — див. прим.55.

94. Не уточнюємо назв полонин, бо вони різняться і тепер. Поданий С.Витвицьким перелік цікавий тим, що фіксує один із їх різновидів.

95. Станіславівська округа — див. прим.62.

96. Див. прим. 94.

97. Жаб'є — див. прим.29.

98. Угри — територія теперішньої Закарпатської області, яка до утворення Австро-Угорщини належала до Угорщини.

99. Східні Карпати — див. прим.50.

100. Соляна баня — термін солеварної промисловості.

101. Стара Сіль — див. прим.74.

Тустановіци — очевидно, село Тустань Галицького району Івано-Франківської області.

102. Стрий — районний центр Львівської області.

103. Голуховський А. — намісник цісаря у Галичині.

104. Смольниця — тепер село Смільниця Старосамбірського району Львівської області.

Маркова, Старуня — села Богородчанського району Івано-Франківської області.

Космач — див. прим.68.

105. Акрешори — тепер село Бабинопілля Косівського району Івано-Франківської області.

106. Сянокська округа — стара одиниця адміністративного поділу.
107. Прокурава — див. прим.68.
- Кутци — див. прим.66.
108. Жаб'є — див. прим.29. Інші назви — на території Жаб'єго.
109. Див. примітки 34, 52, 68, 75.
110. Див. примітки 53, 68, 70.
111. Жаб'є — див. прим.29.
112. Максимівка — село Старосамбірського району Львівської області.
- Яворів — тепер цю назву мають два села — у Долинському та Косівському районах Івано-Франківської області.
- Інші назви див. прим.74.
113. Якобени (тепер Якобенць), Ступікани — тепер на території Республіки Румунії.
114. Злр. (золотий ринський) — див. прим.83.
115. Скорочення авторського тексту.
116. Позориця — тепер на території Республіки Румунії.
117. Населені пункти на території Республіки Румунії.
118. Відень — столиця Австрійської імперії, до складу якої належала і Гуцульщина як етнографічний регіон.
119. Кирлібаба — див. прим.29.
120. Карлсбург — німецька назва чеського міста Карлові-Вари.
121. Жаб'є — див. прим.29.
122. Борза-Баня — населений пункт на території Республіки Румунії.

123. Чародійні ріжки — мається на увазі метод лозошування.
124. Мишин — село Коломийського району, Новоселиця — не знати, що має на увазі С.Витвицький під цією назвою. Населеного пункту з такою назвою неподалік Косова немає.
125. Мається на увазі територія теперішньої Верховини.
126. Цаль — застаріла назва дюйма.
127. Жаб'є — див. прим.29.
128. Корець — див. прим.90.
129. Буркут — тут вжито як місцева назва джерел вуглекислих мінеральних вод.
130. Кутци — див. прим.66
131. Дорна — див. прим.65.
132. Цієчин (Чивчин) — гора висотою 1766 метрів, а також назва гірського масиву Карпат на території Івано-Франківщини.
133. Довгополе — див. прим.64.
134. Ферескуля — див. прим.66.
135. Чорногора — див. прим.31.
136. Жереп — гірська сосна з чорною корою і неколючими короткими листками.
137. Стона — одиниця довжини у європейських країнах, приблизно дорівнює 30 см.
138. Рододендрон — рід вічнозелених, рідше листопадних, з великими квітками, різного забарвлення, чагарникових рослин родини вересових.
139. Islandicum — ісландський.
- Polonicum — польський.

140. Руська мова — у значенні українська. Руські — українці.
141. Угорські гуцули — мешканці Закарпаття.
142. Волоський — румунський.
143. Черемош — див. прим.45.
144. Володимир Великий — див. прим.15.
145. Рус-Молдавіца — див. прим.38.
146. Сучава — місто, центр Сучавського повіту Республіки Румунії.
- Богдан Хмельницький (1595-1657) — гетьман України з 1648 року, державний діяч і полководець.
147. Ксьондз канонік Петрушевич — див. прим.39.
148. Володимир — див. прим.15.
149. Перун — східнослов'янський бог дощу, блискавки, грому.
150. Гліб і Борис (кін. 10 ст.-1015) — молодші сини Великого князя Київського Володимира Святославича. Загинули в ході братовбивчої війни. Канонізовані церквою.
151. Володимир — див. прим.15.
152. Святополк Окаянний (бл. 980-1019) — князь туровський і Великий князь Київський. Син Володимира Святославича. У міжусобній боротьбі вбив своїх братів Бориса і Гліба (за це й отримав прізвисько).
153. Ванда, Кракус — католицькі святі.
154. Володимир — див. прим.15.
155. Катехізіс — релігійна книга, що містить короткий виклад догматів християнської віри в питаннях і відповідях.
156. Яворіє — див. прим.67.

157. Жаб'є — див. прим.29.
158. Катехизування — у значенні навчання парафіян законам Божим.
159. Поділля (Подільська земля) — історико-етнографічний регіон між Південним Бугом і Дністром.
- Покуття — історико-географічна область України, що займає східну частину сучасної Івано-Франківської області.
160. Супліка — скарга.
161. Бусурман — людина іншої віри.
- Кальвіни (кальвіністи) — прихильники протестантського віровчення, заснованого у 16 ст. Кальвіном. Тут у значенні розкольників.
162. Литвини — див. прим.7.
- Адам Міцкевич (1798-1855) — польський поет, діяч національно-визвольного руху.
163. "Слово" — громадсько-політична і літературна газета, орган "москвофілів". Виходила у Львові у 1861-1887 роках. На сторінках часопису друкувався і С.Витвицький.
164. Шизматики (схизмати) — православні.
165. Буковина — див. прим.62.
- Черемош — див. прим.45.
166. Кімполунг — див. прим.53.
167. Влітку 1861 року С.Витвицького обрали послом (депутатом) від гміни до галицького парламенту.
168. Відмовився від виконання депутатських обов'язків.
169. Акафіст — у християнській богослужбній літературі — особливий вид молитовно-хвалебних пісень на честь Христа, Богородиці, святих.
170. Народний Дім у Львові — одна з найстарших і найбагатших культурно-освітніх установ у Галичині. Створений 1849 року.
171. Жаб'є — див. прим.29.
172. Єзуїти — див. прим.40.

173. Конфуціус (Конфуцій) (бл. 551-479 до н.е.) — засновник етико-політичного вчення, яке дістало назву конфуціанство. Поширене у Китаї, Японії.

Брамін — в Індії особа, що належить до вищої касты (первісно — жреців).

174. Поділля, Покуття — див. прим. 159.

175. Протестантизм — один з трьох (поряд з католицизмом і православ'ям) головних напрямів християнства. Виступає проти зовнішньої релігійності, намагаючись перетворити релігійність на внутрішній світ людини.

176. Лютеранізм (лютеранство) — один з основних напрямів протестантизму. Головним у віровченні є положення про "спасіння душі" через особисту віру (без посередництва церкви).

177. Індиферентизм — байдуже ставлення до чогось.

178. Яхимович Григорій (1792-1863) — церковний і громадський діяч, професор Львівського університету, ректор духовної семінарії. В 1849-59 роках перемиський єпископ, з 1860 — Галицький митрополит.

179. Червона Русь — див. прим.27.

180. Мишин — див. прим.124.

181. Пробош — те саме, що й парох.

182. Княждвір — село Коломийського району Івано-Франківської області.

183. Печеніжин — див. прим.20.

184. Вербіж (Нижній Вербіж і Верхній Вербіж) — села Коломийського району Івано-Франківської області.

185. Шизма — див. прим.164.

186. Чорногора — див. прим.31.

187. "Time" — очевидно, мається на увазі "The Time" ("Таймс"), щоденна англійська газета.

Микола цар — російський цар з родини Романових.

"Halb Papst, halb grenadier" — "наполовину Папа, наполовину гренадер".

188. Пруссаки — жителі або уродженці Прусії, північно-східні німці.

189. Мається на увазі персонаж давньогрецької міфології Харон, перевізник померлих у царство Аїда. Харон сердився на тих, хто не платив йому за перевіз, а тому померлим клали в рот монету.

190. Лада — богиня спокою, миру, ладу в слов'янській міфології.

Діана — римська богиня рослинності, ототожнена з грецькою Артемідою.

191. Плутос — давньогрецький бог багатства. Часто ототожнюється з Плутоном, богом підземного світу, володарем "царства тіней" померлих.

192. Перун — див. прим.149.

193. Жаб'є — див. прим.29.

194. Германці — загальна назва народів індоєвропейської мовної групи.

195. Жаб'є — див. прим.29.

Буркут — див. прим.33.

196. Амазонські наряди — мається на увазі жіноче вбрання для верхової їзди, проводиться паралель з легендарними жіночими племенами Амазонок.

197. Винники з-за Львова — тепер передмістя Львова.

198. Білоберізка — див. прим.66.

199. Яворія — див. прим.67.

200. Косів — див. прим.53.

201. Коломийська гімназія — мається на увазі польсько-німецька гімназія у Коломиї Івано-Франківської області.

202. Гвіздець — селище міського типу Коломийського району Івано-Франківської області.

203. Снятин — місто, районний центр Івано-Франківської області.

204. Голуховський Агенор — див. прим.103.

205. Готська графіка — мається на увазі готичний шрифт, різновид латинського, яким користувалися в середні віки у Західній Європі. Очевидно, автор плутає його з так званим Готським письмом, особливим алфавітом, яким написані рукописи на готській мові.

Кирилиця — див. прим.17.

Гражданка — шрифт досить близький до сучасного.

С.Витвицький згадує про різні алфавіти тому, що саме на той час припала так звана "азбучна війна", тобто дискусії науковців про те, яким же шрифтом користуватися в Україні.

206. Стопа — див. прим.137.

207. Ватра-Молдавіци — див. прим.63.

208. Мурин — те саме що негр.

209. Бряза, Гропа — див. прим.63.

210. Кирлібаба — див. прим.29.

211. Марія-Терезія — дружина німецького цісаря, у 1765-80 роках — співрегент Йосифа II, який провів на Буковині й у Галичині значні соціальні реформи.

212. Ріжок — мається на увазі пристосування для штучного годування немовлят.

213. Коломия, Чернівці, Станіслав — див. прим.62.

214. Поділля, Покуття — див. прим.159.

215. Цина — давня назва олова.

216. Цаль — див. прим.126.

217. Сардак — див. прим.9.

218. У значенні несправжнє.

219. Гугля — див. прим.10.

Доломан — див. прим.11.

220. Тиса — див. прим.55.

221. Сороковець (сороківка) — дрібна розмінна монета, вартістю двадцять копійок або сорок крейцерів.

222. Пацьорка — бусина.

223. Обортка — тут у значенні спідниці.

224. Руська мова — див. прим.140.

225. Московський вислів — росіянізм.

226. Варяги — див. прим.18,13.

227. Див. прим.19.

228. Чорногора — див. прим.31.

229. Плутос — див. прим.191.

230. Поділля, Покуття — див. прим.159.

231. Пальміра — давнє місто на території сучасної Сірії, де збереглися залишки античних споруд 1-3 століть н.е.

232. Кути, Тюдів, Великий Рожен — див. прим.66.

Овідіус (Публій Овідій Назон) (43 до н.е.— бл. 18 н.е.) — римський поет. В останні роки життя перебував у вигнанні. Похований у місті Констанца на території Республіки Румунії.

233. Дакія, Панонія — історичні області на Балканському півострові.

Покуття, Буковина — див. прим.62, 159.

234. Сольна — тепер територія Республіки Румунії.

235. Раковець — село Городенківського району Івано-Франківської області.

Дністер — ріка в Україні та Молдові. Бере початок в Українських Карпатах. Впадає у Дністровський лиман Чорного моря.

236. "Securitati viduarum et orphanorum" — "Безпеці вдів і сиріт" (лат).

237. Собеський Ян (Ян III Собеський) (1629-1696) — польський полководець, з 1674 — король Польщі.

Обертин — селище міського типу Тлумацького району Івано-Франківської області.

238. Більче — тепер село Більче-Золоте Борщівського району Тернопільської області.

239. Жаб'є — див. прим.29.

240. Андронік (Андроник кир I Комнин) (бл. 1122-1185) — син Ісаака Комнина, імператор візантійський у 1183-85 роках.

241. Олексій Комнин (пом. 1142) — син Іоанна II Комнина, севастократор (титул членів імператорської родини).

Маннел (Мануїл I Комнин) (бл. 1123-1180) — син Іоанна II Комнина, імператор візантійський (1143-1180).

Галич (Галич давній) — давньоруське місто, столиця Галицького, а згодом Галицько-Волинського князівства. Тепер село Кринос Галицького району Івано-Франківської області.

Понт — Чорне море.

242. Константинополь — столиця Візантійської імперії, тепер м. Стамбул у Туреччині.

243. Ісаак Ангелос (Ісаак II Ангел) (пом. 1204) — син візантійського вельможі Андроника Ангела, брат Олексія III Ангела (Комнина), імператор візантійський (1185-1195, 1203-1204, разом із сином Олексієм IV Ангелом (Комнином).

244. Алексій III (Олексій III Ангел (Комнин) (пом. 1210) — син візантійського вельможі Андроника Ангела, брат Ісаака II Ангела, імператор візантійський (1195-1203).

245. Інокентій III — Папа римський.

246. Сирія — історична область на Близькому Сході між східним узбережжям Внутрішнього (Середземного) моря і середньою течією Євфрату. Нині Сирія, Ліван, Ізраїль та Йорданія.

247. Піус IX (Пій IX) (1792-1878), Папа римський з 1846 року.

248. Русь — тут у значенні Україна.

249. Східні Карпати — див. прим.50.

250. Чорногора — див. прим.31.

251. Морг — див. прим.76.

252. Штуц (штуцер) — старовинна воєнна рушниця з гвинтовими нарізами в стволі.

253. Балмош (банош, бануш) — кулеша, зварена на солодкій сметані.

254. Йорданська вода — вода, освячена в день Йордані (свято хрещення Ісуса Христа Іваном Хрестителем у річці Йордані).

255. Жаб'є — див. прим.29.

256. Дубельтівка — двоствольна рушниця.

257. Грунь — вершина пологої невисокої гори.

258. Рюген — див. прим.12.

259. Рига — столиця Латвії.

Літляндія (Ліфляндія) — історична назва однієї з губерній Латвії.

260. Софіст — тут у значенні людини, яка маніпулює словами, вводить в оману.

261. "Дзвонити" ("Іти дзвіниці") — гра молоді коло церкви, при якій утворюють "дзвіницю", стаючи один одному на плечі.

262. Покуття, Поділля. — див. прим.159.

263. Єзїти — див. прим.40.

264. Русь — див. прим.248.

265. Рахманський Великдень припадає на 25-й день після Великодня.

266. Провідна неділя — наступна неділя після Великодня, пов'язана з поминанням померлих.

267. Володимир Великий — див. прим.15.

268. Світло — мається на увазі придбання свічок.

269. Йордань — див. прим.254.

270. Кирлібаба — див. прим.29.

271. Сардак — див. прим.9.

272. Кутасики — прикраси у вигляді китиці.

273. Гуля — див. прим.10.

274. "Грушка" — гра. Існують чимало різновидів "грушки", які різняться за часом та місцем бавлення — весняні гуляння, весілля, похорон.

275. "Раки" — пристрій у вигляді залізних "раків", призначений для пересування по ожеледі, кріпиться до підшви взуття ремінцями.

276. Лучниця — лучина.

277. Коц — шерстяна ковдра.

278. Сардак — див. прим.9.

279. Коливо — поминальна кутя чи каша.

280. Парастас — заупокійна відправа.
281. Ексгумація — вийняття трупа з місця поховання для судово-медичної експертизи; просто розтин трупа.
282. "Кіцки" — дернина з весняними жовтими квітками, в яку втикали вербові гілки.
283. Уроки — пристрій, хвороба, викликана чийось лихим оком.
284. Космач — див. прим.70.
285. Молох — шановане в Палестині, Фінікії та Карфагені божество природи й сонця, в жертву якому спалювали живцем людей, особливо дітей.
286. Штуц — див. прим.252.
287. Кріс — рушниця.
288. Жаб'є — див. прим.29.
289. Кімполунг — див. прим.53.
290. Кірлибаба — див. прим.29.
291. Марія-Терезія — див. прим.211.
292. Русини — тобто українці.
293. Кімполунг — див. прим.53.
294. Русини — див. прим.292.
295. Зимарка — хата на полонині.
296. Жаб'є, Криворівня, Ясенів, Устеріки, Красноїлля, Голови, Перехресна, Довгополе, Розтоки, Тюдів — див. прим.29, 64, 66, 67.
297. Жаб'є, Ясенів, Кути, Устеріки, Гринява, Угорське — див. прим.29, 53, 66, 67.
298. "Вечерниця" — перший у Галичині український громадсько-політичний щотижневий журнал. Виходив у 1862-63 роках у Львові.
299. Прудон П'єр Жозеф (1809-1865) — французький соціолог, один з ідеологів анархізму.
300. Сервітут — обмеження права користування чужою власністю; тут — землею.
301. Пулярес — гаманець; тут у значенні багатство.

ЗМІСТ

3. Микола Васильчук. Гуцульський енциклопедист.
11. Розділ I. Історична наука і перекази про походження гуцулів; дещо про русинів і поляків.
17. Розділ II. Про нинішнє розташування гуцулів, а також дещо про їхні помешкання і будівлі.
23. Розділ III. Матеріальне утримання гуцулів, їхні полонини, а також копалини і джерела Східних Карпат.
32. Розділ IV. Про нинішнє віросповідання гуцулів, а також про те, у що вони вірили колись.
40. Розділ V. Про моральність гуцулів і їхній характер.
43. Розділ VI. Будова тіла у гуцулів обох статей.
45. Розділ VII. Сучасне гуцульське вбрання.
47. Розділ VIII. Про мову гуцулів і деякі їхні оригінальні вислови.
52. Розділ IX. Гуцульські народні звичаї і святкові обряди, а також шкідливі і нешкідливі забобони.
63. Розділ X. Охота гуцулів до бою, а також їхні погляди на так звану вітчизняну політику.
69. Примітки

Наукове видання

Коломийський музей народного мистецтва
Гуцульщини і Покуття
імені Йосафата Кобринського

СОФРОН ВИТВИЦЬКИЙ
Історичний нарис про гуцулів

Переклад з польської, передмова і примітки
Миколи ВАСИЛЬЧУКА

Видавництво "Світ"

Літературний редактор М и х а й л о А н д р у с я к
Технічний редактор Г а н н а К у х а р у к
Оператор і коректор С в і т л а н а Б е р е з ю к
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Зам. 2396 Тираж 5 000 примірників.
Ціна за домовленістю.
Надвірна. Друк.

НБ ПНУС

788295

Витвицький Софрон.

Історичний нарис про гуцулів (Переклад, передмова, примітки Миколи Васильчука.)

Хто такі гуцули, звідки вони походять, де мешкають, у що вірять?.. На ці та низку інших запитань спробував дати відповідь Софрон Витвицький (1819-1879) — український письменник, драматург, етнограф і політичний діяч у своїй праці "Про гуцулів", яка побачила світ ще 1863 року і є, фактично, першою книгою про цей край. Своєрідна "гуцульська енциклопедія" виходить в українському перекладі вперше. Одночасно повертається до скарбниці нашої культури й ім'я її автора, незаслужено буюго головним чином через нетрадиційність політичних поглядів.